

Bálint Sándor pályája

A Szegedi Alföldkutató Bizottságot 1928 elején a szegedi egyetem tanárai alakították meg. A bizottság számos tudományág képviselőinek együttműködésével az Alföld rendszeres tudományos föltárását tűzte ki célul. Május 4-én alakult meg a bizottság nép- és társadalomrajzi, valamint nyelvészeti és irodalmi szakosztálya. Az elsőnek Bibó István egyetemi könyvtárigazgató, a másodiknak Horger Antal egyetemi tanár lett a vezetője. E két szakosztály indította meg 1929 januárjában a Népünk és Nyelvünk című „közérdekű folyóiratot”, és május 29-én Kecskeméten tartott együttes ülést. Bibó István beszámolójához hozzászólt egy fiatal állástalan tanár, Bálint Sándor. A Népünk és Nyelvünkben közölt jegyzőkönyvben ezt olvassuk:

A jelentéshez dr. Bálint Sándor szól hozzá, és felhívja a figyelmet arra, hogy a bizottságnak ki kell terjesztenie kutatásait az Alföld intenzívebb vallástörténeti kutatására mint az alföldi parasztkultúra egyik fontos tényezőjére. Kutatni kellene, van-e a magyar lélekben ősi vallási örökség, ázsiai hagyomány, továbbá azt, hogy akár protestáns, akár katolikus szempontból micsoda módosulást, lokális színt mutat az univerzális katolikus vagy protestáns principiumhoz képest. Kutatnunk kellene az eretnekségek mivoltát mint az alföldi magyar lélek spirituális kereséseinek megnyilatkozását. E most felvetett komplexummal rokon a szellemtörténeti kutatás problémája, ami annál inkább égető kérdése az Alföldkutatásnak, mert véleménye szerint a múltban az Alföldön sokkal magasabb fokú szellemi kultúrát kell feltételeznünk, mint általánosságban szokás.

Ezzel a fölszólalással — ha romantikus fogalmazásban is — az ifjú tudós-jelölt saját életének programját tűzte ki.

INDÍTÁSOK

Ki volt ez a fiatalember?

Az 1522. évi szegedi tizedjegyzékben szerepel Bálint Gáspár; a fölsővárosi Kerek utcában lakott, és az általános, hatdénáros kereszténységpenzt fizette. A 17. században Bálintokat Alsóvároson találunk. A 18. században az alsóvárosi plébánia anyakönyveiben sűrűn fölbukkan mind a Bálint, mind a Kónya vezetéknev; ez utóbbi az anyai ágé. A Kónyák valószínűleg fölsővárosiak voltak, és házasodás révén kerültek Alsóvárosra.

A Bálintok ősi soron *vízen járók*, a Kónyák földművesek, paprikatermelők voltak. Bálint Sándor még ismerte apai nagyapját, Bálint Pált (1838—1920), aki utóbb révész volt a Fehérpartnál, Alsóváros és Szentmihálytelek között. Itt bonyolódott le Trianon előtt a torontáli községekbe, különösen a közeli helységekbe, Csókára, Törökkanizsára, a szegedi piacra járók forgalma. De korábban Bálint Pál halász volt, s amint unokájának elmondta, minden fölmenője halászzal kereszte kenyerét. Bálint Pál öregségére maga is földművelésre adta fejét: Királyhalmán (a mai Ásotthalmon) a várostól földet bérelt, és gazdálkodott.

Bálint Pálnak — három asszonytól, mert mind eltemette őket — tizen-nyolc gyereke volt. A gyermekhalandóságot jellemzi, hogy közülük csak heten-nyolcan értek felnőttkort. Még első feleségétől, az ugyancsak jellegzetesen alsóvárosi nevű Kiri Annától született Bálint Sándor apja, ugyancsak Bálint Sándor (1871—1905). Kiri Anna apja, Kiri József, akit Bálint Sándor már csak hírből ismert, híres *kopralós* — fuvaros — volt. Még a vasút bejövétele előtt messze földekre eljárt. Egy alkalommal a zsidó templom előtt késő este megbotlott a lába egy kitett csecsemőben. Hazavitte, a maga három-négy gyereke mellett fölnevelte. Nevére vette, de mégis egész életében *Zsidó Viktor* lett Bálint Sándor e nagynénjének a neve.

Bálint Pálnak a harmadik feleségétől született hasonló nevű fiát, amikor édesanyja meghalt, id. Bálint Sándor, tehát a féltestvére, magához vette, és másfél éves korától fölnevelte. Ifjabb Bálint Sándor erre a Bálint Pálra mintegy a testvéreként tekintett föl. Bálint Pál (1892—1915) az első világháborúban mint huszár, Varsóban sebesülésébe halt bele.

Volt Bálint Sándornak édestestvére is, Antal, de ő még Bálint Sándor születése előtt, pólyásként meghalt. *Egyes gyerekként* nőtt tehát föl Bálint Sándor.

Édesanyjának, Kónya Annának (1865—1945) második férje volt Bálint Sándor. 1884-ben először Katona Antal (?—1892) paprikamolnárhoz ment férjhez, második feleségként, mert az első meghalt. Katona Antal vízimolnár volt, a híres — Juhász Gyula versében is megörökített — Csonka Bukosza Tanács Ignác malma mellett örölt az alsóvárosi Tisza-parton.

A Kónyáknak Alsóvároson *Szaka* volt a ragadványnevük; Bálint Sándor anyját csak úgy ismerték Alsóváros-szerte: Szaka Panna. Híres volt bátyja, Szaka Imre (?—1942), mint kútásó és kemencetapasztó. Nevét a szegedi szó-láskincs is megörökítette: *Nincs embör hiba nélkül, csak Szaka Imre, az is möghalt...* A *Szegedi példabeszédek és jeles mondások*-ban Bálint Sándor elmondja háttérét is. Egyszer a kocsmában kissé ittasan azzal kérkedett Szaka Imre, hogy benne nincs semmi hiba. Ebből kerekedett a szólás, amelyhez halála után tették hozzá: az is möghalt... Értelme: mindnyájunkban akad valami gyarláság.

A Szegedi Napló 1900. május 20-i számában olvassuk, hogy Bálint Sándor a Pálffy utcában építési engedélyt kért. Nyilván még a nyáron fölépült a ház, amelyben négy év múlva, 1904. augusztus 1-jén Bálint Sándor — Szegednek Juhász Gyula óta legnagyobb szülőtte — meglátta a napvilágot. „Számomra nagyon jellemző módon — mondta nekem — Szeged egyik fogadalmi ünnepét, a Vasas Szent Péter napját választottam ki születésnapomul. Talán szintén csak az én számomra jelentős, hogy utána a havibúcsún volt a csök, a keresztelői vendégség. Örültek nagyon, hogy egy idősödő házaspárnak végre gyereke született.”

Bálint Sándor egyéves sem volt, amikor édesapja 1905. április 17-én tifuszban hirtelen meghalt. Szaka Panna harmadszor nem ment férjhez: a Németh László regényeiben megörökített asszonyi tartással folytatta a gazdálkodást, a paprikatermesztést, piacozást, és egyedül nevelte föl *Sanyikáját*. Ennek minden előnyével és hátrányával.

A megmaradt hagyatéki iratok alapján Apró Ferenc hű képet rajzolt az apa nélkül maradt család anyagi viszonyairól. A sarokházon kívül szántóföldek maradtak az ifjabb Bálint Sándorra — haszonélvezeti joggal az édesanyjára — a Matyderék-dűlőben, a Börcsökpolya-dűlőben; legelő, szántó és

szőlő Kerekszőlőhegyen és Kunhalom-dűlőben; együttesen is alig több mint öt hold, hozzá mindössze egy kocsi egy lóval, szerszámaival és egy eketaliga. Az 5444 Koronára becsült apai részt 2000 Korona tartozás terhelte. Közben a hagyatéki leltárból ki is felejtettek tételeket. Csak 1909-ben jegyezték be a kis-korú Bálint Sándor tulajdonjogát a telekkönyvbe. Édesanyja kérelmére az árvaszék megengedte, hogy eladjon a földekből, mivel „paprikaüzlete erősen elfoglalja”, s nem tudná megművelni őket. A vételár felét be kellett fizetnie az árvaszék pénztárába. 1916-ban az árvaszék a kamatokkal 2000 Koronára gyarapodott tőkét kamatozó hadikölcsönbe fektette. Amikor Bálint Sándor 1928. augusztus 1-jén nagykorú lett, kézhöz kapta a két ezerkoronás kötvényt. Ezeket 1943. december 13-án a Pénzügyi Központ átváltotta egy darab százpengős, negyven év múlva esedékes (!) államkötvénnyé. „Így vitte el a két háború Bálint Sándor kunhalmi szőlejét” — summázta tanulságos fejtegetését Apró Ferenc. A polgári iskola nyomtatott értesítője szerint második korában még 50, negyedik korában 100 Korona hadikölcsönt jegyzett. Ezek is elérték-telenedtek. Tipikus eset volt ez: az én anyám hozománya hasonlóképpen úszott el a hadikölcsönnel. S még millióké!

De Szaka Panna a kis földjein és a *paprikakufasággal* mégis tisztos jólétet teremtett egyetlen kislány számára.

Óvodába nem adta; hatéves koráig otthon, nagynénik és unokatestvérek közt nevelődött. Utána beíratta az alsóvárosi Kazali-iskolába, amelybe Bálint Sándor előtt Vasváry Ödön és Tápai Antal is járt. Kazali Imre 1835-től 1873-ban bekövetkezett haláláig tanított a mai Hámán Kató Általános Iskola helyén hajdan álló népiskolában. 1924-ben, amikor a mai iskola bejáratában emléktáblát helyeztek el nevének megörökítésére, Móra Ferenc írt róla, akinek „Alsóváros népe adott szívében díszhelyet”, s akiről az alsóvárosi öregek több mint fél évszázad után is Kazali-iskolának nevezték az öreg oskolát. „Szeged új divatot kezd vele, mikor megörökíti az emlékét egy jótevőjének, aki nem volt semmi más, csak tanító, de igazán tanító volt, és nagyon sok tanító fogja erre a hírre fölemelni a gondoktól lecsüggedt fejét” — fejezte be tárcáját Móra a Szeged 1924. január 27-i számában.

Bálint Sándor a Kazali-iskolában Sándor Antal tanító úr elébe járt négy éven keresztül. Kitűnő, fiatal tanító volt, jó muzsikus, aki a városi zeneiskolában is tanított egy ideig. Az utolsó elemi iskolai bizonyítványt a szarajevói merénylet másnapján, 1914. június 29-én vette át Bálint Sándor: emlékezetes maradt ez számára.

Nem akart tovább tanulni, de édesanyja beíratta a III. kerületi polgári fiúiskolába, amely a mai Juhász Gyula Tanárképző Főiskola épületében működött. Néhány hétig, mert október végétől hadikórház lett belőle, a polgáristák pedig november elsejétől délutánonként a közeli piarista gimnáziumba jártak.

Tanárai közül Bálint Sándor Csefkó Gyulát és Cs. Sebestyén Károlyt emlegette. Csefkó az első osztályban rajzra (!) tanította, de pár hónap után behívták katonának, s végigszolgált az első világháborút. „Tanáraink közül a legemlékezetesebb, és mondhatom, hogy büszke is vagyok rá, Sebestyén Károly. Ő volt három éven keresztül az osztályfőnököm, rendkívül félelmetesnek híresztelték, de én ebből nem tapasztaltam semmit. Ő tanította a szabadkézi és a mértani rajzot.” Az emlékezet csalóka: a közös értesítő szerint Cs. Sebestyén Károly csak az utolsó évben volt Bálint Sándor osztályfőnöke. Elsőben Erőssy Szűcs Júlia volt az osztályfőnöke (ő tanította a magyart és a

földrajzot is); a másodikban Muth Béla (1916 januárjában átvette a magyart és természetrajzot; akkor szerelt le a frontszolgálatból); a harmadikban Klu-
csik István (ő volt az igazgatóhelyettes, természetrajzot, szépírást és mértani
rajzot tanított osztályában). Cs. Sebestyén Károly elsőben, másodikban és ne-
gyedikben tanította a mértani és a szabadkézi rajzot, harmadikban csak a
szabadkézit.

Tanára volt Bálint Sándornak Deák Dezső is, aki ekkor mellékfoglalko-
zásként a Délmagyarország belső munkatársa, az ellenforradalom győzelme
után pedig a szociáldemokrata napilapnak, a rövid életű A Munkának volt
dolgozótársa, Juhász Gyulával együtt. Utóbb Berettyóújfaluban Kállai Gyulát
tanította a helyi polgári iskolában. Bálint Sándornak elsőben németet, máso-
dikban éneket, harmadikban és negyedikben magyart tanított.

Az iskola igazgatója Baranyai Gyula volt. Felesége Nagyszöllősen, ahol
1884 és 1896 között tanított, barátságba került özvegy Bartók Bélánéval, aki
1889-től 1892-ig szintén ott működött az elemi iskolában. Így került Bartók
1906 augusztusában Szegeden hozzájuk, és kamarás-erdei nyaralójukba, ahon-
nan a környéken, főként Horgoson népzenét gyűjtött Balázs Béla társasá-
gában.

Új volt akkoriban a múzeum néprajzi kiállítása, a kedvelt *szögedi enté-
riőr*, amely az egyszerűbb népeket is bevonzotta a *Tisza-parti sokablakos nagy
házba*, ahogyan Tömörkény nevezte a Közművelődési Palotát. „Én is talán
ezeknek a hatására többször megfordultam a múzeumban, és határozottan
emlékszem Tömörkény Istvánnak a magos, szikár alakjára; aki vasárnap is
bent volt, s úgy föl-fölbukkant.”

A nyomtatott értesítő nem közölte a tanulmányi eredményeket. De Bálint
Sándor bizonyára jól tanult, mert ekkor már föltámadt benne a vágy a to-
vábbtanulásra: gimnáziumba kíváncszott. Minthogy évek óta a gimnázium
épületébe járt, nem kellett megszoknia az új iskolát. Para Imre piarista tanár
segítségével 1918. szeptember elején letette a különbözeti vizsgát, és az ötödik
gimnáziumi osztályban folytatta tanulmányait. Most Vézner — később Vékeire
magyarította nevét — Károly lett az osztályfőnöke. Osztálytársai közt volt
Berczeli Anzelm (akkor még Vychnalek) Károly; Gottwald László; Reitzer
László; Färber (Fenyő) Andor (akit a hatodikból kizártak, s akit József Attila
társaságában találunk ezekben az években); Pálffy György (a főlsszabadulás
utáni első polgármester, később főispán); magántanulóként (de már az ötödik-
ből kibukva) Brauswetter Béla (aki Borus Bélaként szintén az Igen írócsoport
költőjeként tűnt föl 1923 táján József Attila barátainak körében).

Megkérdeztem Bálint Sándort, miben jeleskedett a *kegyes iskolában*. „Kö-
zépiskolában rendkívül győnge voltam a matematikában és a fizikában, még
elégséges is szerepel, viszont a magyarban és a történelemben talán a legel-
sők közé tartoztam az osztályban. Elég jól ment a latin és a görög is; egy haj-
szál híján jelesen értem; egy hiba volt benne: két kettős volt.”

A közös értesítők az első két évben nem közöltek részletes tanulmányi
eredményeket; csak azt tudjuk meg belőlük, hogy Bálint Sándor ötödikben is,
hatodikban is jórendű volt. A hetedikben jelese volt magaviseletből, magyar-
ból és történelemből; jója hit- és erkölcstanból (!), latinból, görögből, német-
ből, tornázásból; elégségesen természettanból, mennyiségtanból és egészségtan-
ból. Nyolcadikban jelese ugyanazokból volt, mint hetedikben; kettese most is
latinból, görögből, németből, testgyakorlásból, továbbá *bölcsészeti előtan*-ból.
Most még jobban csodálkozhatunk, hogy hittanból hármasa, elégségesen volt;

ezt kapta az előző évhez hasonlóan természettanból és mennyiségtanból, valamint *társadalomtani ismeretek*-ből. Az érettségi eredményeit nem közli a nyomtatott értesítő. Csak azt tudjuk meg belőle, hogy 1922. május 15—17. közt voltak az írásbelik, június 12—17. közt a szóbelik. Magyar írásbeli vizsgán a következő tételt kellett kidolgozniuk: *Egész irodalmunk folyamán át kiválóbb költészeti példákkal igazolva a nemzet létezésének joga.* S az eredmény: 15 jeles, 15 jó, 17 elégséges.

Egyetlen adatot rögzít a közös értesítő Bálint Sándor önképzőköri szerepléséről. Nyolcadikos korában „irredenta tárgyú dolgozataiért” elnyerte Tóth Imre ügyvédnek, a Katolikus Kör elnökének (akit szatíráiban Juhász Gyula *Imre gazdának* nevezett) e célra szánt 500 Koronás adományát. Ez az ötszáz korona azonban már messze van a hadikölcsönbe fektetett korona értékétől.

Még polgáriba járt, amikor édesanyja egy belvárosi kereskedőnek a tanácsára, aki hallotta, hogy a fiú mennyire szeret olvasni, előfizetett a Szegedi Naplóra. Alsóvárosra az idő tájt Újlaki Antal krajcáros néplapja, a Szegedi Friss Újság járt; a Móra Ferenc főszerkesztősége (1913—1919) idején az ő meg a Tömörkény vezércikkeivel, Tömörkény rendszeres vasárnapi tárcáival, Móra színes *hírfejeivel* (amelyekből olykor utóbb elbeszélés kerekedett) teli Napló az értelmiség, akkori szóval az intelligencia, a középosztály újságja volt. Még hozzá a haladó, legalább mérsékeltellenzéki intelligencia és polgárság olvasmánya, hiszen az úri osztály ízlését inkább a Szegedi Híradó szolgálta. Bálint Sándor tehát már 13—14 éves korában Tömörkény és Móra írásait olvasta rendszeresen, s ezek is befolyásolták érdeklődését, irányították hajlamait.

Már idézett beszélgetésünkben Bálint Sándor éppen a Napló nyomán emlékezett 1918—19 forradalmas hónapjaira. Október 31-én ott állt ő is a Klauzál téren, és hallgatta „a történelmi nevezetességű erkélyről” szónokló Móra Ferencet, Juhász Gyulát, Hollós Józsefet. Emlékezett Móra híres *Mementó*-jára, amelyért később az ellenforradalom halálra kereste. De nem felejtette el az alsóvárosi gárdiánt, a híres szónokot, Zadravetz pátert sem, az ellenforradalom agitátorát, későbbi haszonélvezőjét, Horthy tábori püspökét. Bálint Sándornak is, akár a nála kilenc évvel fiatalabb Sötér Istvánnak, örök emléke maradt a Quatorze Juillet: a régi löversenytéren a francia gyarmati csapatok színes, pompás, ünnepi fölvonulását ő is ámulva nézte.

1922 őszén Bálint Sándor beiratkozott az egy évvel előbb Kolozsvárról Szegedre települt Ferenc József Tudományegyetem bölcsészeti karára, magyar—történelem szakra. Szeretett volna Bécsben tanulni, de édesanyja kérésére, hogy ne hagyja magára, itthon maradt, csupán a harmadik évét, 1924—25-ben, a pesti egyetemen töltötte. Szegeden Dézsi Lajost, Horger Antalt, Mészöly Gedeont, Márki Sándort, Herrmann Antalt hallgatta. Pesten Pauler Ákost, Hekler Antalt, Horváth Jánost, Angyal Dávidot, Gombocz Zoltánt, Szinnyi Józsefet, Hóman Bálintot. Fölvette Solymossy Sándornak magántanárként hirdetett népköltészeti kollégiumát is. Ennek az ismeretségnek később nagy jelentősége lett életében.

Történelmi szakdolgozatát Klauzál Gáborról írta. Ehhez rendszeresen bejárt a Somogyi-könyvtárba, hiszen gazdag hírlapanyaga volt fő forrása. Már nagyobb gimnazista korában egy-egy iskolai dolgozat kedvéért fölkereste a könyvtárat. Ekkor gyakran látta közvetlen közlőlől Mórát. Személyesen csak később találkoztak.

Doktori értekezését Dézsi Lajoshoz írta *Szilády Áron pályája* címmel

(1926). A szerény terjedelmű füzet sajátos nyitánya Bálint Sándor tudományos pályájának. A katolikus hitéhez olykor elfogultan is ragaszkodó fiatal tudós olyan — alig négy éve elhunyt — elődöt választott ki példaképül — hiszen a tárgyválasztás akarva-akaratlanul ezzel egyértelmű —, aki református lelkészként élte le egész életét, megörökölvén szintén kálvinista pap apjától a halasi eklézsiát. De jelképe mégis ez a kis pályakép annak az ökumenikus látszódnak, amely jóval később, az érett Bálint Sándor műveiben ölt testet, s amely annyi barátot szerzett neki protestánsok és zsidók között is. Szilády Áron papi lelkiségét „a példamutató magyar papok”: a Temesvári Pelbártok, Melius Juhász Péterek, Szenci Molnár Albertok és Pázmány Péterek tanulmányozásából értelmezi. A két pápista szinte keretbe fogja ebben a beszédes névsorban a két kálomistát.

Érdeme szerint méltatta Sziládynak a régi magyar irodalom föltárásában végzett nagyszerű munkáját. Megvédi a műveit jogtalanul bíráló véleményekkel szemben, de nem rejtja véka alá, hogy a *Régi magyar költők tárá*-nak szövegközlésében az átírás kifogásolható. Szilády ugyan tudatos engedményként, a nagyközönséggel való megismertetés végett vállalta ezt, de maga is belátta, hogy meddő áldozat volt a tudomány oltárán, mert a „művelt nagyközönség” még átírva sem mutatott érdeklődést „e tisztes régiségek” iránt. Az Irodalomtörténeti Közleményekben, amelyet Szilády szerkesztett 1893-tól haláláig, Tóth Lajos csak a méltatott tudós műveinek bibliográfiáját hiányolta az értekezésből, és azt kifogásolta, hogy olykor az értékes adatokat tartalmazó megállapítások szervesen a jegyzetekbe szorultak. Bálint Sándornak ezt a könyvészeti ritkaságot jelentő füzetét hamarosan hasonmásban jelenteti meg a kiskunhalasi Szilády Áron Gimnázium.

TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETI TANÁR

1927-ben tanári oklevelet kapott, de állást nem. Kérdésemre, hogy miből élt, így felelt: „Részben édesanyámnak a nyakán, bár én rendkívül fájlaltam ezt a dolgot. Kenyerem nem volt, mégis kaláccsal éltem, mert ez alatt a három vagy négy év alatt rendkívül sokat olvastam mindenféle irányban.” „Imitt-amott helyettesítettem beteg tanárokat.”

Ilyen helyettesítés révén jutott végre 1931 novemberében óraadói álláshoz a szegedi királyi katolikus tanítóképző intézetben. Pörzsölt Géza c. igazgató, hittanár kért betegszabadságot, majd 1934 elején kénytelen volt nyugállományba vonulni, és 1935. január 16-án el is hunyt. A betegszabadságáról szóló közlemény az 1932. évi értesítőben hozzászeli: „A Megyéspüspök úr Önagyméltóságának intézkedésére óráit ideiglenesen dr. Bálint Sándor okl. középiskolai tanár és tanítóképző-intézeti tanár látta el.” Bálint Sándor ugyanis nemcsak olvasott az állástalanság éve alatt, hanem elvégezte a kétéves Apponyi-kollégiumot is, amely egyetemi vagy főiskolai végzettség után tanítóképző intézeti tanári oklevél megszerzését tette lehetővé számára.

Már helyettesként is több más tárgyat tanított szaktárgyain kívül. Az értesítő megfelelő rovatában először *óraadó tanárnak*, később *óraadó h. tanárnak*, 1936-tól *h. tanárnak*, 1940. január 1-jétől *r. tanárnak* írják. Először 17 órája volt, de volt 19 is. Amint tanítani kezdett, megbízták az ifjúsági önképzőkör alsó tagozatának (I–II. osztályosokénak) vezetésével. 1933 őszén a két tagozat egyesült, tehát Bálint Sándor a Petőfi Sándor Önképzőkör vezető tanára lett.

Órái a tanítóképzőben

az	I.	II.	III.	IV.	V. osztályban
1931/32.	m, f	m, f	m, f	f	
1932/33.	m, n, f	n, f	m, f	f	
1933/34.	m, n, f	m, f	m, f	f	
1934/35.	m, n, f	m, f	m, f	f	
1935/36.	m, f	m, f	m, f	f	
1936/37.	t, f	t, f	t, f	t, f	a
1937/38.	m, t	m, t	t	t	a
1938/39.	m, t	m, t	t	t, f	a
1939/40.	m, t	m, t	t	t, f	a
1940/41.	m, t	m, t	t	t, f	a, gy
1941/42.	t	m, t, f	t	t	a, gy
1942/43.	t, h	t, h	t	m, t	m, a
1943/44.	t, f	t, f	t	t	f, a, gy

- a alkotmánytan
- f földrajz
- gy gyakorlati képzés; tanítási gyakorlat
- h honvédelmi ismeretek
- m magyar nyelv és irodalom
- n német nyelv és irodalom
- t történelem

Bálint Sándor szülei 1900 körül (Brenner Testvérek fölvétele)

E minőségében néhány évkönyvben ő írta a beszámolót. Az első félévben Vorák József — a kiskunhalasi múzeum nemrég elhunyt igazgatója — volt mellette az ifjúsági elnök. Novemberben Lele József is szerepelt *A tápai lakodalom* című értekezésével. 1936 őszén vette át Bálint Sándortól a vezető tanári posztot Horváth B. Kristóf.

1933 őszétől Bálint Sándor volt a *tanári és ifjúsági könyvtár őre*, 1936-tól mindvégig ő maradt a *tanári könyvtár őre*, de az ifjúsági könyvtárat átvette tőle az akkor kezdő tanár, Szörényi József. 1935/36-ban Bálint Sándor volt a *tanárkari jegyző*, s ekkor írja róla az értesítő először, hogy „részt vett a gyakorlati kiképzésben”, azaz a növendékek tanítási gyakorlatának irányításában.

Már az 1932/33. tanévben a tanítóképzőben gyakorló Apponyi-kollégisták szakvezetői tevékenységéből is kivette a részét. Bár a földrajz nem volt szakja, tanítóképzős tankönyvet is írt e tárgyból, így érthető, hogy az első tanárjelölt, akinek a didaktikai gyakorlatát (Straub Ferenc igazgatóhelyettesével) irányította, Csonka Gyula kémia—ásványtan—állattan—növénytan—földrajz szakos volt. Az ismertebbek közt Szörényi József (1933/35), Hortobágyi Tibor (1934/36), Uherkovich Gábor (1935/37), Bohdaneczky Edvin (1938/1940), Fodor János (1939/41), Varjú Sándor (1939/41), Huszka László (1940/42) nevével találkozunk.

A nyomtatott értesítő először 1934-ben közli *A tanári kar közéleti és irodalmi tevékenysége* című fejezetében Bálint Sándor adatait: „Dr. Bálint Sándor egyetemi tanársegéd, tagja a Szegedi Katolikus Körnek, a Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesületének, a budapesti Vajda János Irodalmi Társaságnak, a Magyar Néprajzi Társaságnak, a Magyar Történelmi Társulatnak. Cikkeket és tanulmányokat írt a szegedi Izenet, Széphalom, Népünk és Nyelvünk, továbbá a kassai Új Élet c. folyóiratokba. Több társadalmi és szakegyesületben tartott előadást. Megjelent *Néprajz és nevelés* c. könyve.” Ez a szöveg később persze változik. 1935-ben már egyetemi magántanárként említi; az 1937/38. tanévről szólva közli, hogy a néprajz megbízott előadója a polgári iskolai tanárképző főiskolán, valamint heti 5 órában tanított a szegedi katolikus tanítónőképzőben is. „A rádióban két előadással szerepelt. Rendszeresen előad a szegedi egyetemen.” Az 1940. évi értesítő szól arról, hogy a Szent István Társulat megbízásából a líceumok I. és II. osztálya számára földrajzi tankönyvet írt; egy előadással szerepelt a rádióban; egyet tartott a Ludovika Akadémián, egyet az Országos Széchenyi Szövetségben. A következő értesítő tudósít arról, hogy Bálint Sándor „a szellemi néprajz helyettes tanára 1939—40-ben a Pázmány Péter Egyetemen”. Ezt később is megismétli az értesítő; e megfogalmazás mögött valószínűleg megbízott előadói státus rejtőzik. Az 1942/43. évi értesítőben a stereotip szövegeken (rádió-előadás; egyetemi, főiskolai előadásai) kívül még ezt olvassuk: „Előadott a szegedi és kolozsvári róm. katolikus hittudományi főiskolán.”

Azzal, hogy túlságosan buzgólkodott volna közszereplésben, aligha vádolható Bálint Sándor. 1936. május 16-án Szegeden tartotta évi közgyűlését a Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesülete. Ezen Bálint Sándor fölolvasta *A néprajz és a tanítóképzés* című előadását, s ezt az 1936. évi értesítő közölte is. 1938. március 20-án az iskola nagybőjti előadást rendezett az újszegedi kultúrházban. Ezen Bálint Sándor *Nagybőjti vallásos népszokások* címmel adott elő. 1937-ben az esztergomi katolikus nyári egyetemen és a tanítóképző intézeti tanárok továbbképző tanfolyamán tartott előadást. A rádióban *A gyer-*

mek a magyar néphagyományban címmel beszélt. 1940. szeptember 15-én az iskola megünnepelte Erdély egy részének visszacsatolását. „Az ünnepi beszédet Bálint Sándor tartotta.”

Ennyi tevékenységéről ad számot a nyomtatott értesítő. Belőle a kötelességét teljesítő, szorgos középiskolai tanár, egyetemi és főiskolai előadó képe tárult elénk. Csöndben, de sokat dolgozott. Mert közben gyűjtötte *Szegedi szótár*-ának, közmondás- és szólásgyűjteményének, általában a szegedi néphagyománynak a kincseit, amelyekből élete alkonyán megalkotta nagy műveit.

A tanárról persze a tanítványai szólhatnak a leghitelesebben. Lele József több lett, mint tanítvány, hiszen Bálint Sándor gyakori tápai látogatásaival szinte családtaggá lett náluk. Visszaemlékezése pótolhatatlan hozzájárulás a Bálint Sándorról kialakuló képünkhöz. De hadd idézzek még kettőt tanítványai közül. Molnár Imre szintén tápai, s később őt és családját a Lelékhez hasonló kivételes kapcsolat fűzte Bálint Sándorhoz. 1974-ben köszöntőnek szánt soraiban ezt írta: „A negyvenes évek háborús propagandájával ellentétben igazi humanitásra és tisztánlátásra nevelt bennünket. Elítélte a védtelen emberek pusztítását éppúgy, mint az elfogult faji és nemzeti gyűlöletet. Tőle tanultuk becsülni mások eszmei meggyőződését, és azt, hogy sohasem emberséges eljárás a védtelen kisebbség elleni erőszak alkalmazása a hatalom adta lehetőség birtokában.”

Kovács Attila a Somogyi-könyvtári Műhely *Vallomások Szegedről* című tematikus számában (1983/2—3) ezt írta: „Bálint Sándortól is és a tanítóképző más tanáraitól is antifasiszta nevelést kaptunk. Így történt meg az a példátlan eset Magyarországon, hogy amikor a németek bevonultak, a szegedi tanítóképzősök tüntettek ellenük. Sőt, javaslatomra néhány barátom — ugyancsak jól ismert szegedi fiúk — és én, sárga csillagott varrtunk fel tüntetésül. 1944 pünkösd vasárnapján a szegedi korzón sétáltunk sárga csillaggal, mindaddig, amíg Gyólai, a politikai nyomozó, erélyesen el nem kergetett bennünket a korzóról, ismervén családunk *őskeresztény* voltát...”

Bálint Sándort katolikus világnézete és a paraszti örökségből származó humanizmusa állította szembe a jobboldallal, tette humanistává, antifasisztává.

EGYETEMI MAGÁNTANÁR

A húszas évek első felében a nyiladozó értelmű ifjúságnak három nagy élménye volt: Ady, Móricz, Szabó Dezső. Bálint Sándor gondolkodásmódját is formálta e magyar „szentháromság” életműve. Kivülük hatással volt rá — mint említettem — Tömörkény Istvánnak és Móra Ferencnek publicisztikája, elbeszélő művészete és természetesen Juhász Gyula költészete, amelyben a szege-diség, népi katolicizmus és európai humanitás eszményeit művészi fokon látta megvalósítva. A szegedi egyetemnek a húszas évek első felében volt bizonyos erdélyi jellege, s ez Bálint Sándor érdeklődésében is megmutatkozott. Így fődözte föl a maga számára folyóiratokban megjelenő novellái nyomán Tamási Aront. Még kisdíakként olvasta a másik Móricznak, a századfordulón Szegeden újságíróskodó Móricz Pálnak *Régi magyar élet* című könyvét, melyet iskolai ajándékként kapott.

Néprajzi — de fogalmazhatunk tágabban: magyarságtudományi — érdeklődésének kialakulásában Pesten Solymossy Sándor és Szegeden Herrmann Antal folklorisztikai előadásain kívül — Bálint Sándor vallomása alapján

— döntő jelentőséget Bartók 1925. április 2-i szegedi hangversenyének tulajdoníthatunk. Erről nekem is beszélt, de 1979 júliusában Csapody Miklósnak adott interjújában pontosabban fogalmazta meg: „Bartóknál megtaláltam mindazt, amivel ő világhírű lett: a magyar népkultúrából indult ki, és ezen a népi kultúrán épített föl egy modern világot, modern muzsikát. Mindez valahogy annyira bennem ragadt, hogy a máig napig is egyik döntő elindítómnak tartom.” Azt hiszem, a *bartóki modellnek* ez a Németh Lászlótól árnyalattal különböző fölfogása a magyarázata, hogy Bálint Sándor a hagyomány tisztelete mellett — látszólag ellentmondásosan — olyan kivételes híve volt a modern képzőművészetnek és zenének. „Akkor kezdtem — mondta még — a muzsikával is jobban megismerkedni, ami azóta egész életemet kiegészíti és helyreigazítja a nehéz napokban.”

1929. augusztus 30-án Solymossy Sándort kinevezték a szegedi egyetemen a néprajz nyilvános rendes tanárává. Ez volt Magyarországon az első néprajzi tanszék. Utóbb valamennyi hazai néprajzi tanszéknek a tanára innen indult: Ortutay Gyula, Tálasi István és Gunda Béla egyaránt itt kapott magántanári habilitációt. Szegeden még Solymossy tanársága idején. Cs. Sebestyén Károly (1931) tárgyi néprajzból, majd Bálint Sándor szellemi néprajzból.

Solymossy a Pestről már ismert Bálint Sándort egy év múlva, 1930. szeptember 1-jével maga mellé vette díjtalan gyakornoknak, majd tanársegédnek. Mellette dolgoztatott Solymossy nyugalomba vonulásáig, 1934 nyaráig. A professzor nyugalomba vonulásának hivatalos időpontjával, október 1-jével, megszűnt a tanszék is. Pedig Solymossy azzal a nem titkolt szándékkal habilitáltatta Bálint Sándort, hogy utóda legyen tanszékén.

A magántanári eljárás már 1933 tavaszán megindult. Bálint Sándor érezte, hogy addigi munkássága még nem jogosítja föl e tudományos minősítésre. „Ezt én még nem érdemlem meg” — mondta Solymossynak, amikor professzora előadta tervét. „Fiam, magának ehhez semmi köze sincsen — volt a kedves, de határozott válasz. — Ez az én dolgom.” Május 20-i „véleményes jelentését” azonban Solymossy is így kezdte: „Dr. Bálint Sándor tudományos munkássága nem nagy terjedelmű, de tekintettel az összesen 7 évi időtartamra, amióta ír, és nyomtatásban közlést, nem is kevés. Számba veendő itt aránylag fiatal kora is.” A kevés tudományos közleményt részint a folklorisztika gazdag irodalmában való tájékozódás nagy időigényével, részint a nehéz kiadási viszonyokkal magyarázta. Munkásságának részletes méltatását a Szilády-pályaképpel kezdte, s megemlítette a Széphalomban megjelent Vajda János-tanulmányt (1927) is. Ez még Bálint Sándor tájékozódásának bizonytalanságát jelzi. Jellemző, hogy 1935-ben *Irodalomtörténeti tanulmányok* címmel saját kiadásában megjelentetett egy füzetet, amelyben újraközölte Vajda-tanulmányán kívül a *Dugonics András ifjúkori dalgyűjteményéről* szóló közleményét, valamint a két korábban írt, de kiadatlan dolgozatát Zrínyiről (1929) meg az erdélyi irodalomról (1934). Amikor megajándékozott dedikált példányával, mosolyogva és némiképpen mentegetőzve mondta, hogy mint magántanár, elvárták tőle a publikációt, ezért adta ki ezeket a zsebkönyveket. A másik ajánló, Sík Sándor a Szilády-dolgozatot méltatva rámutatott: „Ebben és a Vajda-essay-ben is az egyéniségbe való megértő elmerülés képességének és az írói életmű történeti perspektívában, elődökkel és utódokkal összefüggő szervezőképben való szemléletének is bizonyosságát szolgáltatja.” De ő is hozzátette: „Mindez persze egyelőre inkább biztató kezdet, mint eredmény; szép ígéret inkább, mint teljesség...”

Mind a két javaslattevő főként a jelöltnek két önálló munkáját, a népdalgyűjtését tartalmazó *Szeged népe* (1933) című könyvecskéjét és a *Magyarország néprajza* (1933) címmel tanítóképzős tanítványainak használatára összeállított nyomatos „vezérfonalát” emelte ki. „Íme egy kezdő tudós folklorista munkássága, amely biztató ígérete egy jövőendő gazdag aratásnak” — így Solymossy. Hivatkozott a képesítési szabályzatra, amely a magántanártól azt kívánja, hogy egyrészt a tudomány önálló művelésére képes legyen, másrészt a tudományban és a felsőoktatásban hasznos tevékenységet fejtsen ki. „Dr. Bálint Sándor esetében — zárta szakvéleményét Solymossy — mindkét követelményre bízást igennel felelhetek, s ezért őt, mint teljesen megfelelőt, a tekintetes Karnak azzal a kéréssel ajánlom, hogy őt magántanári colloquium-ra bocsátani méltóztassék.”

Egyikük sem rejtette véka alá, hogy a kissé előlegezett bizalom azért is szükséges, mert a szegedi egyetemen a néprajznak különleges hivatást szának. Solymossy hangsúlyozta, hogy a folklórnak nincs a hazai egyetemeken magántanára. „Kíváncsú végül, hogy ez a magántanár éppen Szegeden legyen, ahol egy összefogó, teljes etnológiát nyújtó tanszék van szervezve, amely tárgyának roppant területe miatt részletkérdésekbe nem bocsátkozhatik, ezt a munkát a szeminárium kezdő kutatóival csak a két (folklorista és tárgyi néprajzos) magántanár tudja közölni, s őket ezekben vezetni.” Sík Sándor az egyetemnek a tájhoz, Szegedhez és az Alföldhöz kapcsolódó földadatait emelte ki. „Egyetemünk ez irányú hivatásának szempontjából szerencsés gazdagodásnak kell mondanunk kutatási és oktatási anyagunknak oly magántanári kollégiumokkal való gyarapodását, amelyben a speciális alföldi és szegedi lélekkel és annak problémáival foglalkoznak.” Sík ezenkívül rámutatott az irodalomtörténet remélt hasznára is, ha a folklór helyet kap az egyetemen. „Ebből a megfontolásból kifolyólag a szóban forgó folklorisztikai előadásokból irodalomtörténeti munkánk számára is hasznót remélek” — fejegette.

Bálint Sándort azonban a kételyei nem hagyták nyugton, és e szép méltatások ellenére visszavonta a magántanári eljárásra bocsátását kérő folyamodványát. Csak Solymossy újabb nógatására, egy év múlva újította meg. 1934. április 17-én a két ajánló együttesen írta meg pótlását korábbi véleményes jelentéséhez. Méltatták az időközben megjelent *Néprajz és nevelés* című füzetét, a Dugonics népdalgyűjtését közlő dolgozatát és kéziratban levő több munkáját. Itt említik először „a néprajzban még új és ismeretlen területet”, „Szeged vallási néprajzát”. „Midőn tavalyi jelentésünkben jeleztük, hogy jelöltünk működése és egyéni jelleme garancia arra, hogy a megkezdett pályán rátermettséggel és céltudatosan fog tovább haladni, ennek kész bizonyítéka újabb munkássága, amely csak megerősít abban a meggyőződésben, hogy a már tavaly elfoglalt álláspontunk ez év alatt csak nyomatékosabban beigazolódtott.”

Bálint Sándor május 22-én *A szegedi néprajzkutatás eredményei és feladatai* címmel tartotta meg magántanári próbaelőadását. Június 1-jén a Kar *Az alföldi magyarság néprajza, különös tekintettel Szeged népére* című tárgykörből magántanárrá képesítette. A minisztérium ezt július elején jóváhagyta.

Szép gesztus volt a tanítóképző intézet igazgatójától, Becker Vendeltől, hogy az 1934. évi értesítőnek *Az iskolaév fontosabb eseményei* című fejezetében örömmel számolt be a fiatal óraadó helyettes tanár sikeréről: „Május 22-e örömdetes, a krónikás tollára kíváncsozó eseményt jelöl. A Ferenc József Tudományegyetem bölcsészeti karán ezen a napon habilitálják magántanárrá

1934/35. I.	Szeged vidéki folklór	2
II.	Az Alföld történeti néprajza	1
	Bevezetés az alföldi néprajzi kutatásba	1
1935/36. I.	Az Alföld vallási néprajza	1
	Gyakorlatok az alföldi néprajz köréből	1
II.	Az Alföld vallási néprajza	1
	Gyakorlatok az alföldi néprajz köréből	1
1936/37. I.	Az Alföld vallási néprajza	1
	Gyakorlatok az Alföld néprajza köréből	1
II.	Az Alföld vallási néprajza	1
1937/38. I.	Az alföldi búcsújárások néprajza	2
II.	Az alföldi búcsújárás néprajza	1
1938/39. I.	Az Alföld népköltészete a néprajzi kutatás módszereire való figyelemmel	1
II.	Szeged néprajza	1
1939/40. I.	Szeged néprajza	1
II.	Alföldi jeles napok	2
1940/41. I.	Az alföldi néprajzi kutatás eredményei és feladatai	1
II.	—	
1941/42. I.	Az alföldi néprajzi kutatás eredményei és feladatai	2
II.	A Délvidék néprajza	2
1942/43. I.	Alföldi népszokások	2
	A délvidéki kisebbségek néprajza	1
II.	Alföldi népszokások	2
	A délvidéki kisebbségek néprajza	1
1943/44. I.	Szeged népköltészete	2
II.	Szeged vallásos népélete	2
1944/45. I.	Ösfoglalkozások Szeged vidékén (Ezt már nem tarthatta meg!)	2
II.	A népkultúra korszerűsége	1
1945/46. I.	Szeged népkultúrája	2
	Az Alföld néprajzi problémái	1
II.	Magyar népszokások	3
	A magyar népballada	1
	Néprajzi gyakorlatok	2
1946/47. I.	Magyar vallásos népélet	3
	Magyar népmese	1
	Néprajzi gyakorlatok	2
II.	Magyar népművészet	3
	Magyar népmonda	1
	Néprajzi gyakorlatok	2

Bálint Sándor dr.-t, az intézet lelkes tanárát, akinek évekre visszatekintő tudományos munkája méltó elismerésben részesül."

Bálint Sándor ettől kezdve szorgosan hirdeti meg magántanári előadásait. Nem tudom, kik voltak 1934-től a hallgatói. Magam 1943 őszén iratkoztam be az egyetemre, és a mohón fölvetett heti 42 órában helyet szorítottam Szeghy (akkor még Szögi) Endre heti egyórás népzenei speciálkollégiumának, de — meglepve látom az indexemben — Bálint Sándor előadásaiból akkor még semmit sem vettem föl. A második félévben már igen: *Szeged vallásos népelete*-t. 1944/45. második félévében *A népkultúra korszerűsége*-t. 1945/46. első félévében már kollokváltam is, november 17-én *Magyar népszokások*-ból, 1946. június 25-én *Magyar népszokások*-ból és *A magyar népballadá*-ból, november 27-én *Magyar vallásos népelet*-ből és *Magyar népmesék*-ből. Nem dicsekvésből írom, mert nem hiszem, hogy bárki is rosszabb jegyet kapott volna Bálint Sándortól, de jelesre. Sőt, utoljára a *Néprajzi gyakorlatok*-hoz is odaírta: *szorgalmas*. Lőkös Zoltán barátom, akivel a nyolc gimnáziumi osztályt s a négy egyetemi évet együtt csináltuk végig, Bálint Sándornál doktorált a szegedi paprikatermelés munkamenetéből és szókincséből. Dolgozata meg is jelent a Bartucz Lajos szerkesztette *Alföldi tudományos gyűjtemény*-ben (1948), és Bálint Sándor a maga paprikakönyvében (1962) hivatkozik is rá. Mivel én Klemm Antalhoz írtam doktori értekezésemet, a néprajzot és a magyar irodalmat mellettként választottam, így csak vizsgáztam Bálint Sándornál.

1944. szeptember 22-ével Bálint Sándor nyilvános rendkívüli tanári címet kapott.

A HÁZASSÁG KERESZTJE

A Délmagyarország 1935. május 8-i számában olvasható a hír: „Németh Sára (Jászládány) és dr. Bálint Sándor egyetemi m. tanár (Szeged) ma egynegyed 1 órakor az alsóvárosi templomban tartja esküvőjét.” Lele József ott volt, s mivel az ifjú asszony elmesélte az ő Mancsi néjének megismerkedésük történetét, meg is őrizte számunkra. Az előző nyáron a szabadtéri játékokon járt Németh Sára Szegeden, és abba a városnéző csoportba került, amelyet Bálint Sándor kalauzolt. „Olyan okosan, kedvesen beszélt, hogy azonnal megtetszett nekem. Elhatároztam, hogy ezt az embert nem engedem ki a kezem közül. Ez lesz a férjem! Mellé szegődtem, kérdéseket tettem föl neki, minden iránt érdeklődést mutattam. Együtt ebédeltünk. Mellé ültem. A szabadtéri előadást együtt néztük meg. Orgonahangversenyen is együtt voltunk. Szóval, tudomására hoztam, hogy szeretem, és szívesen lennék a felesége. Majdhogynem megkértem a kezét.”

A közvetlen, jó kedélyű lány Bálint Sándornak is megejtette a szívét. Leveleztek, majd elutazott Jászládányba. Hamvas István nyilván a két érdekelt valamelyikétől hallotta a lánykérés anekdotába illő történetét. Amikor Bálint Sándor vonata beérkezett a jászládányi állomásra, az ellenvonat is épp akkor futott be. Sára az állomáson várta Bálint Sándort. Ő kézcsokkal köszöntötte, majd föltekintett a kérdést: igent mond-e, vagy nemet, mert ha nemet, akkor ő az ellenvonattal tüstént visszautazik. Erre Sára belekarolt, és azt mondta: „No, jöjjön! Nem azért hívtam, hogy megfutamodjon.”

Az ifjú pár szépen berendezkedett a szülőházban. Szaka Panna a téglaházból az udvari melléképületbe költözött, hogy a fiatalok kényelmesen élhes-

senek maguknak. A sarokház korszerűsítésére jellemző, hogy 1942-ben a telefont is bevezették, bár már 1943-ban átköltöztek a Tömörkény u. 2/B alatt frissen fölépült bérház harmadik emeletére. Az egyetemi tanrend címjegyzékéből kitűnik, hogy a telefont azonos számmal (23-51) vitték át az új lakásba.

„Sára viselkedése erősen megváltozott, miután kikerült anyósa szárnyai alól” — számol be a szemtanú, Lele József. „Bár tanítói oklevele volt, nem vonzotta a pedagóguspálya. Unalmasnak találta az otthonlétet... Először Sándor bácsi egyik rokonánál vállalt irodai foglalkozást, majd a nyomdában dolgozott. Munkába állása után, nem tudom, miért, csak sejtem, elhagyta az *Astika* becenevet, és *Andikára* változtatta.” Valóban, késő öregségükben is így szólította Sára asszony Sándor bátyánkat.

Lele József céloz arra, hogy özvegy Bálintné szemére vetette menyének, amikor egy ízben Bálint Sándor festőbarátjával bizalmas helyzetben pillantotta meg. Káich Katalin az újvidéki Hídban közölte Sára asszonynak a zombori festőbaráthoz, Milan Konjovíchoz írott néhány levelét. Ezekből elsősorban ugyan Bálint Sándornénak a férje hatását sem nélkülöző művészeti érdeklődése és ízlése mutatkozik meg, amely a modern festészet ritka megértését és föltűnő méltánylását jelzi, de a sorok között kiérezni a felek közötti vonzalmat is. Kortársak tudnak Sára asszony és a Bálint Sándor baráti körébe tartozó professzortárs, Kerényi Károly közt kialakult bensőbb kapcsolatáról is.

Az életszerető fiatalasszony 1943-ban elköltözött Bálint Sándortól, Pestre, és megindította az egyházi házasságérvénytelenítési eljárást. Elképzelhető, hogy ez a mélyen vallásos Bálint Sándor számára micsoda lelki szenvedést jelentett. Az egyház házasságot nem bont, csak kellő vizsgálat után megállapíthatja, hogy a házasság — ún. *elhálás* híján — nem felelt meg rendeltetésének, tehát *eleve* nem érvényes. A körültekintő, hosszadalmas eljárás nyilván ezen az alapon mondta ki Bálint Sándor és Németh Sára egyházi házasságának érvénytelenségét 1944. szeptember 9-én, s ezt erősítette meg a másodfokú döntés 1945. március 22-én. A polgári bontópör 1945. július 9-én zárult le.

Sára asszonynak 1945. július 30-án fia született, akit utóbb Bálint Sándor a nevére vett.

A SZEGEDI FIATALOK KÖZT

Amikor a Szegedi Fiatalok nemzedéke a harmincas évek elején az egyetemre került, és Buday György szervezőerejének engedve mozgalommá tömörült, Bálint Sándor már gyakornok, majd tanársegéd volt. Az öt-hat év különbség is nagyobbtnak látszott akkor, mint öreg korokban. Így érthető, hogy ő csak lazán kapcsolódott a fiatal hallgatók szervezetéhez. Budayval még az agrársettlemment mozgalom idején kapcsolatba került. „Egyik-másik kiszálláson — mondotta nekem — én is ott voltam, és aztán ott bábáskodtam a *Szegedi kis kalendárium* egy vagy két évfolyamánál, én adtam az anyagot. Aztán fölhívtam Budaynak a figyelmét a havibúcsúra, ahol ő még azelőtt soha nem járt, és rendkívül mély benyomással volt rá, mint ahogyan ezt a fametszetes könyve is elárulja. Később azután külön kibontakozott a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, amiből azonban valahogyan én, Berczeli Anzelm Károly és Erdei Ferenc kimaradtunk. Már magam sem tudom, hogyan. Úgyhogy aztán,

noha változatlan nagyon kedves baráti társaságban voltunk egymással, ténylegesen azonban a Kollégiumnak nem voltam tagja.”

Már többször föl hívtam a figyelmet arra a fényképre, amelyen a Dóm téren a Szegedi Fiatalok közt Bálint Sándor is látható, Radnóti Miklós mellett úgy, hogy az ifjú költő barátságuk félreérthetetlen bizalmasságával kezét őt évvel idősebb „bátyjának”, Bálint Sándornak vállán nyugtatja. Ez sokat mondó jelkép. Mikor barátságuk felől kérdeztem, Bálint Sándor ezt felelte: „Egyet mondhatok: olyan tiszta emberi egyéniséget és karaktert keveset ismertem egész életemben, mint amilyen Radnóti volt. Ezt nem a halála után, megszépítő messzeségből mondom, hanem ez volt akkor is a legszentebb és legőszintébb meggyőződésem.”

Az egyetemi fiatalság mozgalmával függ össze Fábián Dánielnek sokat idézett emlékezése Bálint Sándornak egy meglepő megnyilatkozásáról. 1930 júniusában a Barta Miklós Társaság égisze alatt József Attilával közösen kiadott *Ki a faluba* című röpiratuk terjesztésére Vásárhelyről Szegedre jöttek. Fölkeresték Móra Ferencet, majd a Kossuth Lajos sugárút valamelyik kiskocsmájában találkoztak Buday Györggyel és Bálint Sándorral. (Bálint Sándor nekem azt mondta, hogy személyesen nem ismerte József Attilát. 1924/25-ben, amikor a költő Szegeden tanult, Bálint Sándor a pesti egyetemen folytatta tanulmányait. Az emlékezetes Bartók-hangverseny, amely Bálint Sándorra oly nagy hatást tett, 1925. április 2-án, a Kassban, a tavaszi szünet idejére esett, ezért vehetett részt rajta. Nem lehetetlen, hogy József Attila is ott volt, csak nem ismerték egymást.) Innen legjobban, ha átadom a szót Fábián Dánielnek: „Vonatunk Vásárhelyre éjjél után fél kettőkor indult. Bálint Sándor kísért el bennünket barátjával együtt. Majd az elválásnál hangosan mondta útravalóul: »Ha megcsináljátok a forradalmat, rám biztosan számíthattok.« Alig hallottuk a biztató szavait, két államrendőrségi detektív jött hozzánk. Igazolták magukat, s megkérdezték, hova megyünk. Mondottam: az állomásra, mert Vásárhelyre utazunk. »Az állomás nagyon jó, majd ott beszélgetünk« — volt a hivatalos válasz. Ahogy az állomásra értünk, Bálint Sándort felszólították, hogy feltűnés nélkül kövesse őket a rendőrségi őrszobába. A két detektív igazoltatta Bálint Sándort. Kérdezték, magyarázza meg kijelentéseit, mely szerintük példátlan lázítást képviselt. Ki és hogyan csináljon forradalmat? Nem gondolja meg, hogy hazánk romlását a két forradalom okozta? Azoknak köszönhetjük Trianont. Arra se gondol, hogy a városunk munkássága most sztrájkra készül, talán tüntetésre is? Forró a levegő!

Bálint Sándor a szobatudós mintapéldánya volt. Nagy elméleti felkészültséggel, a gyakorlati életre való teljes alkalmatlansággal. Hosszú előadásba kezdett. Magyarázta Krisztus szerepét a történelemben, akit a legnagyobb lelki forradalmárnak tart. Kérdezték tőle, ismeri-e a marxizmust. Nyugodtan válaszolhatott nemmel. A szeretetről prédikált, mely megváltja az emberiséget. Végül meggyőzte a két detektívet ártatlanságáról.

Nem állítom, hogy kellemes időtöltés volt hármunknak, míg barátunkat kihallgatták. Közben minden gyanús feljegyzést megsemmisítettem. A fejes detektív hozzánk lépett: »Az urak nyugodtan utazhatnak, Bálint doktor urat meggyőztük, hogy ilyen félreérthető kijelentést ne tegyen máskor.« Föllélegeztünk. Mindkettőnknek első találkozása volt a politikai rendőrséggel. Bálint Sándor beszámolóját meghallgattuk, majd beszálltunk a vonatba. Egész utunkon és a következő napokon azon mulattunk, mit produkál az élet. Forradalmi lázítással gyanúsították a föld legjámorabb emberét.”

Ha Fábíán Dániel bizonyára abban téved is, hogy József Attila vele volt ezen a szegedi útján, az eset többi része valószínűleg hiteles.

Erdei Ferencsel való barátságára is ebben az összefüggésben kell utalnom. Erdei ugyan éveire nézve a Szegedi Fiatalok közé tartozott; az ő bizonyos elhatárolódása inkább a paraszti életformájából, eszményeiből következett. *Város és vidéke* című könyvében Alsóvárosról írva főként a Pálffy utcai ház emléke munkált benne: „Az én szűkebb hazámmal, makói hagymások városrészével rokon ez. Bálint Sándor kalauzolásával ismertem meg ezt a rokon városrészt: anyja, rokonai mind paprikások voltak, s napsugaras végű házaikban majdnem olyan otthonosan tudtam mozogni, mint a makói hagymás házakban. (Csak a sok szentkép, gyertya és feszület volt mindig idegen nékem, a hozzájuk képest pogány kálvinistának.)”

Erdei többször megfordult náluk. Bibó István és Reitzer Béla révén ismerkedtek össze. „Voltak olyan dolgok, amiket megbeszéltünk egymás közt, mert mi voltunk az egyedüli parasztfiak ott abban a mozgalomban; nem kritikai élel, erről nem volt szó, csak úgy magunk között...”

1944 októberében Erdei a fronton át Szegedre jött a pártot és a népfrentot szervezni. Decemberben Bálint Sándortól kapott kölcsön télikabátot, hogy a nemzetgyűlésbe utazhasson Debrecenbe.

SZAKRÁLIS NÉPRAJZ

A *vallási néprajz* fogalmát magyarul először 1928-ban Schwartz Elemér Joseph Weigert bajor plébános kutatásaira (Religiöse Volkskunde, Freiburg, 1925) hivatkozással írta le. A *magyarság néprajza* negyedik kötetében ugyancsak ő írt — mindössze három lapon! — A *magyar népvallás keresztény elemei* címmel. Ott is *vallási néprajzot* emleget, akár a két Szendrey (Zsigmond és Ákos) ugyanabban a kötetben a *Vallásos élet* című fejezetben.

Eleinte Bálint Sándor is ezt a kifejezést használta. Valószínűleg csak 1943-ban talált rá a *szakrális* jelzőre, előbb a népelet szakrális gyökereiről, elemeiről szólva, majd egyre következetesebben *szakrális néprajzról* beszélve. Érdeemes lenne műveiben megkeresni, mikor használja ebben a jelzős kifejezésben először ezt a műszót.

Népi imádságokat, ráolvasókat már 1929-ben közölt. A Vigiliában kezdte 1935-ben, 1936-ban fölvázolni a szakrális néprajz hazai kérdéskörét, majd 1938-ban állt elő *Népünk ünnepei* címmel első — kísérletinek bizonyuló — összefoglalásával. Fogadtatása kedvező volt; a szakma ellenkezése nem ekkor, hanem a búcsújárásról 1939-ben írt kisebb tanulmánya kapcsán fakadt ki. Szendrey Ákos az apró kifogások, pótlások után mondta ki, hogy a vallásos néprajz értelmezésében nagy az ellentét köztük és Bálint Sándor közt. „Mi csak azt tartjuk a vallásos néprajzba tartozónak, ami népi, azaz népi eredetű, vagy pedig a papi, egyházi rendelkezések népi átalakítása, s nem egyházhatósági rendelkezéseknek papi felügyelet alatt való végrehajtása.” Apjának, Szendrey Zsigmondnak ellenvetései pedig Bálint Sándornak 1942-ben *Az esztendő néprajza* című kis könyvéről szóló posztumusz ismertetésében olvashatók. Bizonyos, hogy az úttörés következetlenségei támadási fölületet nyújthattak a bírálóknak, ámbar Szendrey Ákos sem volt birtokában olyan bölcsnek kövének, amellyel egy-egy szakrális jelenségről azon nyomban megállapíthatná népi eredetét. Hiszen az egész népelet, folklór tele van a szellemi javak örök körforgásában újjászülető, föl- és leszálló elemekkel, s csak tüzetes vizsgálá-

lódás, alapos történeti kutatás képes eredetüket pontosan tisztázni. Ezt az első összefoglalástól aligha volt jogos elvárni. Az úttörés érdeme mindenképpen Bálint Sándoré.

Ehhez az úttörő, kezdeményező szerephez tartozik részint az 1944-ben *Sacra Hungaria* címmel megjelent tanulmánygyűjteménye, részint pedig, hogy a jeles jászladányi búcsúszvezernek, a nép szavával *szentembernek*, Orosz Istvánnak (1838—1922) alakjában fölismerte ugyanazt a népi alkotó tehetséget, amelyet kevéssel előbb Ortutay Gyula a mesemondó Fedics Mihályban földözött föl, s teremtette meg vele a népmesekutatás sajátos magyar iskoláját, az egyéniségvizsgáló módszert.

E kettőn kívül Bálint Sándor fölszabadulás előtti tevékenységének rajzához tartozik még MórícZ Zsigmond Rózsa Sándorról írott regényeiben vállalt szerepe. Elsősorban az, hogy évek óta gyűjtögetett szó- és szólásanyagát az író rendelkezésére bocsátotta, és MórícZ bőséggel élt is vele műveiben; másodsorban kalauzolta az író-t Alsóvároson, Szentmihályteleken, RösZkén; végül segített neki az ő-zés rejtelmeiben eligazodni — ha ez a nagy sietség miatt félbemaradt is. A *havibúcsú* élménye MórícZ számára és a *Rózsa Sándor*-ba bekerülve, a magyar irodalom számára Bálint Sándornak köszönhető.

AZ ORSZÁGHÁZBAN

A kevesek közt, akik 1944 őszén a helyükön maradtak, ott volt Bálint Sándor. Meggyőződésből és a népe iránti hűségből. Egyszerre nagy keletje lett: három tanszéket varrtak a nyakába az egyetemen is, a főiskolán is. Magyar irodalmat, nyelvészetet és földrajzot kellett tanítania, míg 1945 tavaszán visszaszállingóztak az elmenekült tanárok. „Erre az volt a köszönet — panaszkolt nekem —, hogy 70-ben, amikor ünnepelték ezeket az időköt, akkor engem meg sem hívtak... Hát mindegy... azért nem bántam meg, hogy helyálltam akkor.”

Bekapcsolódott — pontosabban fogalmazva: bekapcsolták — a politikai életbe. A Keresztény Demokrata Néppárt a legkorábban fölszabadult nagy városban, Szegeden kezdett szervezkedni már 1944 végén. 1945 februárjában Bálint Sándort is beválasztották az országos választmányba. Ekkor még Szekfű Gyula volt a díszelnök, Pálffy József az országos elnök, Barankovics István a főtitkár. Szekfű később pártonkívüliként vett részt a közéletben. Az 1945. november 4-i választásokon a párt mégsem indulhatott önálló listával, így jelöltjei — köztük két professzor, a pesti Eckhardt Sándor és a szegedi Bálint Sándor — a kisgazdapárt jelöltjeként lépett föl. Megválasztásuk után, december 6-án bejelentették a parlamentben, hogy törvényhozói munkájukat a Demokrata Néppárt tagjaiként kívánják folytatni. A párt (kéttagú!) képviselőcsoportjának nevében Eckhardt professzor lett jogosult a tárgyalásokra. „A Demokrata Néppárt tehát — bár egyelőre csak a nemzetgyűlésben — 1945 végén hivatalosan is megjelent a politikai életben.”

Hamarosan kiéleződött a politikai helyzet az államforma kérdésében. A baloldali pártok napirendre tűzték a köztársaság kimondását. A Demokrata Néppárt nevében Eckhardt Sándor fejtette ki, hogy nem eleve ellenzi a köztársaságot, de elsietettnek tartja erőltetését, amikor sürgősebb teendők — infláció, földreform, gazdasági válság — előbbre valók. Nem tartotta illetékesnek e nagy ügyben a nemzetgyűlést, hanem — később — népszavazást kívánt. „Az eredmény szerintem úgysem kétséges, és akkor a demokrácia ellenségei

sem mondhatják, hogy ez nem volt a nemzet akarata.” Minden bizonnyal ugyanez volt Bálint Sándor véleménye is.

Hosszabban közli Izsák Lajos Bálint Sándor 1947. március 13-i parlamenti felszólalását a hitoktatás kérdésében. „Mint keresztény emberek, kiknek a hit feláldozhatatlan és legdrágább javuk, mélyen fájlaljuk, hogy pártközi alku tárgya lett a hitoktatás kérdése.” Azzal érvelt, hogy az eddigi állapot egyoldalú megváltoztatása, amelyet addig a munkáspártok sem vetettek föl, a nemzet nagy többségének meggyőződését sértené, és *kultúrharcot* idézne föl. Kérte, hogy a szabályozásra az egyházakkal való tárgyalás után kerüljön sor. Más országokban is találtak — úgymond — olyan megoldást, amely a hitoktatást kétoldalú tárgyalás eredményeképpen szabályozta, és ezt az egyház konkordátumban rögzítette. „Ezt követeli a hitvallások joga és a demokrácia szelleme, az elemi igazságosság, a lelki és társadalmi békesség és az állam érdeke, de ezt kell követelnie mindenkinek, aki a kérdést őszintén nyugvópontonra kívánja juttatni.”

A javaslat ekkor le is került a napirendről. „Bálint Sándor és Eckhardt Sándor — írta Izsák Lajos — számottevő önálló politikai tevékenységet — eltekintve néhány parlamenti megnyilatkozásuktól — nem fejtett ki. Sőt ügyeltek arra is, hogy ne tekintsék őket a jobboldal képviselőinek, és ne váljanak Mindszenty politikai eszközeivé.”

Az 1947. augusztus 31-i választáson a Demokrata Néppárt országos listáromán Bálint Sándor volt a listavezető. A párt 16,4 százalékos eredményével a Magyar Kommunista Párt mögött a második helyet foglalta el, és 60 mandátumot szerzett. A szeptember 12—14. közt tartott hévízi pártértekezleten szembekerült egymással a párt két szárnya. A balszárnnyal (Bálint Sándor, Barankovics István, Mihelics Vid, Rónay György stb.) szembefordultak Mindszenty hívei.

Bálint Sándor újabb parlamenti szereplésére december 5-én, a magyar—jugoszláv kulturális egyezmény becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat vitájában került sor. Pártja nevében elfogadta a javaslatot, de hangoztatta, hogy a magyar külpolitika legfőbb célja a magyar népi és nemzeti lét biztosítása, az ország állami függetlenségének megóvása és a határokon túl élő magyarság emberi, nemzeti és állampolgári jogainak szavatolása, az ezen való örökös és általában az emberiség javát szolgáló világbéke előmozdítása. Támogat, úgymond, minden törekvést, „amely a viszonyosság elve alapján, a határokon túl élő magyarság jogainak biztosítását is szolgálva, alkalmas a szomszéd népekkel az összhang megteremtésére, a bizalom megerősítésére és az együttműködés előmozdítására”.

Rákosi Mátyás szalámitaktikájának eredményeképpen nemsokára a Demokrata Néppárt szétverésére is sor került. Előbb Mindszenty híveit tették lehetetlenné, de utóbb a párt baloldalának is elzárták útját. Ezt látva Bálint Sándor, „a párt egyik alapítója és vezetője”, ahogy Izsák minősíti, 1948 végén lemondott képviselői megbízatásáról. Érdekes még szintén Izsák Lajos összegezését idéznem: „Barankovics István, Bálint Sándor, Eckhardt Sándor, Farkas György, Keresztes Sándor, Rónay György, Ugrin József és mások, a DNP balszárnya nem ellenségei, hanem bírálói voltak a népi demokráciának!”

Csak hogy akkor — és még sokáig — ezt a különbségtételt nem ismerte a hazai politika.

Nyilvános rendes tanárként hirdetett előadásai

		Heti óraszám
1947/48. I.	Házassági népszokásaink	3
	A magyar néprajzérdeklődés története	1
II.	A magyar tájak néprajza	3
	Népéletünk a szabadságharc idején	1
	Néprajzi gyakorlatok	1
1948/49. I.	A magyar tájak néprajza	4
	Magyarország Közép-Európa történetében	1
	Néprajzi gyakorlatok	1
II.	Magyar népi epika	3
	Szeged néprajza	1
	Néprajzi gyakorlatok	1
1949/50. I.	Magyar népi epika	3
	Népköltészet és néphagyományok	1
	Szeged néprajza	1
	Néprajzi gyakorlatok	1
II.	A magyar népi építkezés	3
	A szegedi paprika néprajza	1
	Néprajzi gyakorlatok	1
1950/51. II.	A magyar nép hagyományos gazdasági formái (földművelés)	4
	Magyar folklór	1
	Néprajzi gyakorlatok	1
1956/57. II.	Magyar folklór	2
	Bevezetés a néprajztudományba	2
1957/58. I.	Szeged néprajza	2
II.	Magyar népi epika	2
	Szeged néprajza	2
1958/59. I.	Magyar folklór (népmese)	2
	Szeged néprajza (szeminárium)	2
II.	Hazai etnikai csoportok	2
	Szeged néprajza (gyakorlatok)	2
1959/60. I.	Magyar etnikai csoportok (Alföld)	2
	Magyar folklór	1
	Néprajzi gyakorlatok	1
II.	Magyar etnikai csoportok	2
	Magyar folklór	2
1960/61. I.	Szeged vidéki folklór	2
	Tanyavilágunk történeti néprajza	2
II.	Alkotószabadságon	
1961/62. I.	Magyar folklór	2
II.	Magyar folklór	1
	A szegedi táj népi táplálkozása	2
1962/63. I.	A magyar népkönyv	1
	A szegedi táj települési hagyományai	2
II.	A magyar népmese	1
	Szegedi népviselet	1
1963/64. I.	Magyar folklór	1
II.	Magyar folklór	1
	A szegedi táj települési viszonyai	1
1964/65. I.	A szegedi táj szokáshagyományai	1
II.	Magyar folklór	1
	A szegedi táj szokáshagyományai	2

Huszka Lászlótól, az újszegedi tanítóképző intézet történetének kutatójától kaptam néhány adatot az iskola irattárából. 1945. június 13-án jelenti Katona Miklós mb. igazgató a főigazgatónak, hogy az önképzőkör vezetője „dr. Bálint Sándor c. egyetemi r. k. tanár, ez idő szerint az egyetemhez beosztott tanárunk, ki a köri üléseken kívül is több ízben tartott az ifjúsággal a ma aktuális kérdéseiről megbeszéléseket”.

Szeptember 1-jén az egyházmegyei főtanfelügyelő sürgeti Bálint Sándor-nak, aki „az egyetemen helyettesít, de az intézetnél nem tanít”, helyzete tisztázását.

Ez jócskán elhúzódhatott. Ortutay Gyula 1947 februárjában kultuszminiszter lett (a Tiszatáj első számában én köszöntöttem), s hamarosan, szeptember 10-én kinevezte Bálint Sándort közös mesterük, Solymossy Sándor elárvelt katedrájára nyilvános rendes tanárrá.

1951-ig adott elő. Akkor megvonták tőle a *venia legendi*-t, beosztották az egyetemi könyvtárba. 1954-ben ott találkoztunk újra, miután közben én is megírtam a száz tíz hosszát; Karcagon, Makón múzeumot igazgattam, s úgy kerültem vissza az egyetemre, nem ugyan a nyelvészeti tanszékre, ahonnan 1950-ben kirúgtak, hanem csak a könyvtárba. Bálint Sándor és Tóth László naponta bejött délelőtt néhány órára a kutatószobába. Tóth László újságot olvasott, Bálint Sándor kutatgatott, de ő is inkább otthon dolgozott a *Szegedi szótár*-án. Előbb Katona Imre, majd én helyettesítettem népköltészeti órát.

1956 őszén eltörte a lábát. Amikor 1957 áprilisában engem vallattak, a nyomozó tiszt megmutatta Fábián Ferenc vallomását, amely szép gépelt kézirat volt, s a 120. lap táján az szerepelt benne, hogy Bálint Sándor csak azért nem vehetett részt az ellenforradalomban, mert bokatoréssal otthon feküdt. (Nem csak Fábián Ferencnek ez a vallomása volna értékes várostörténeti forrás, hanem az is, amit 1957 nyarán magam is három-négy változatban papírra vettem. Remélem, nem selejtezték ki őket. Szívesen elolvasnám magam is, mit írtam akkor.) Mikor kiszabadulásom után elmondtam ezt Sándor bátyámnak, csöndesen ugyan, de tőle szokatlanul erős kifejezéssel válaszolt: — A gazembör...

1957-ben visszakapta előadási jogát, s újra lelkesen látott munkához tanszékén. Ezekről az évekről szól tanítványának, Szabó Ferencnek, a Békés megyei múzeumok igazgatójának vallomása: „A Szeged-tudományba Bálint Sándor egyetemi óráin, az előadásokhoz kapcsolódó sétákon kaptam szemléletformáló bevezetést. Azt hiszem, az a ritka emberi jóság és közvetlenség, amely Bálint Sándor enciklopédikus műveltségű személyiségéből kisugárzott, mindig két fogalmat társít bennem Szegeddel: a humánusmot és a munka szépségét.”

A mellőzöttség évei után nagyszerű kárpótlást és kitűnő bizonyítási alkalmat jelentett a *Szeged szótár* megjelenése 1957 végén. Megvallom, rosszul esett, hogy nem ajándékozott meg tiszteletpéldányával, holott tudta, éppen akkor kerültem ki a börtönből, és minden jövedelem nélkül álltam. Pontosabban kaptam tőle tiszteletpéldányt, meleg dedikációt is (itt szintén megköszönve — akár a *Bevezetésben* — szerény hozzájárulásomat), de megkérte tőlem a kétszáz forintot. Később jöttem rá, hogy nem fukarság volt ez tőle, hanem

már élére rakta a krajcárokat is, hogy Budán lakást vegyen volt feleségének és Péter fiának. Azt is utóbb, Lele József emlékezéséből tudtam meg, hogy már korábban is támogatta pénzzel, csomagokkal őket. Majd amikor Péter megnősült, övé lett a budai öröklakás, és Sára asszony egyszer csak ismét megjelent a Tömörkény utcai lakásban. Nem házasodtak újra össze, de Bálint Sándor feleségének tekintette őt, s különösen betegsége idején áldozatos szeretettel viselte gondját.

1959-ben megjelent *Szeged városa* című könyve. Ennek kapcsán megint új tulajdonságáról győződhettem meg. A Tiszatájban bírálatot írtam könyvéről, és bizony nem hallgattam el, hogy nézetem szerint elfogultan jóindulatú Nádasdy László csanádi püspök iránt. Már Reiznertől jól tudtam, de ismertem gimnáziumi hittanáromnak, Takáts Endrének kiváló doktori értekezését, Nádasdy-életrajzát, s az is megerősített benne, hogy a püspök erőszakossága Szegeddel szemben joggal bírálható. Sándor bácsi soha életében nem érezte velem, hogy neheztelne kritikáért. Ugyanez megismétlődött, amikor 1961-ben *Történetek a szegedi betyárvilágból* című gyűjteményét a Csongrád Megyei Hírlapban hiányaiért, tárgyi hibáiért marasztaltam el. Most is az a véleményem, félkézzel csinálta ezt a munkát, nem elég körületekintően. Ezúttal sem orrolt meg, barátságunk változatlan maradt. Ennek utóbb azért is örültem, mert ez a két bírálatom jogot adott később arra, hogy anélkül dicsérhessem munkáit, hogy bárki is kritikátlan elfogultsággal vádolhasson.

1941-ben lett az újszegedi tanítóképzőben tanítványa a nagybecskereki (zrenjanini) születésű Lang Ernő. Szülővárosa német megszállás alatt volt, és szülei Szegedre küldték tanulni. 1947-ben szerzett tanítói oklevelet, utána Budapesten beiratkozott a Színművészeti Főiskola színház-, majd filmrendezői szakára. Balázs Béla 1949. január 4-én mint „kedves tanítványának” dedikálta neki *Filmkultúra* című könyvét. Nem volt soha magyar állampolgár, hanem jugoszláv, ezért a Tito-ügy nyomán kiutasították az országból. Bécsben megnősült, s 1951-ben Ausztráliába vándorolt. Sokáig vasúti pályamunkásként kereste kenyerét (és a munka rövid szüneteiben Tömörkény elbeszéléseiben találta meg vigaszát), csak 1974-ben kapott — kisebb fizetéssel — könnyebb, tisztviselői munkát. 1986-ban, hivatali sérelmei miatt idő előtt, nyugdíjba ment.

1958. január 3-án, több hónapos latolgatás után, levelet írt kedves tanáranak, Bálint Sándornak. Sándor bácsi válaszolt, és ebből haláláig tartós levelezés, barátság fejlődött ki. Lang Ernő 1984-ben *Ötvennégy levél, negyvenöt válasz* címmel rotaprintes sokszorosítású könyvben kiadta levelezésüket. Egyúttal 2004-ig — főként a saját családi vonatkozású közlései miatt — zárolta művét. Nekem megengedte, hogy a pályakép megrajzolásához nélkülözhetetlen adatokat fölhasználjam.

Ha nem ismernénk Bálint Sándornak minden jó szóért hálás természetét, mi, szegedi barátai, meg is neheztelhetnénk rá. Egyrészt, mert Lang Ernőről, a vele való évtizedes levelezéséről, sőt Lang Ernő 1973 nyarán tett szegedi látogatásáról, a vele egy hónapon át tartó utazgatásairól egy szót sem szólt. Másrészt a levelekben tett, föltűnően túlzó kijelentései miatt. Lang Ernőt „talán a legmeghittebb barátomnak”, „az én legjobb barátomnak”, „szellemi gyermekemnek” mondja; a vele való levelezést, kapcsolatot „élete legnagyobb ajándékának” minősíti; egy helyen azt írja, más előtt alig tárná föl magát. Nekem is van öt-hat levelem Bálint Sándortól, de mi a legritkább esetben váltottunk levelet, hiszen időről időre találkoztunk: fölkeresett a Somogyi-könyvtárban,

gyakran megfordult nálunk Szőregen, a Szegfű utcában is. Lang Ernőnek sokszor panaszkodott magányára, holott voltunk néhányan — igaz, egy kezemen megszámolhatom a bajban is kitartó híveit —, akiknek szeretetében, ragaszkodásában soha nem kételkedhetett.

A Lang Ernővel folytatott levelezés, éppen mert mi nem rögzítettük kapcsolataink adatszerű történetét, rendkívül fontos forrása Bálint Sándor életrajzának. Földézhettek belőle 1961 és 1976 közti gyűjtőútja, országjárásai. 1961 nyarán Miskolcon, Vizsolyban, Sárospatakon járt. Miskolc nem érdekelte, de Vizsoly freskói megragadták. Másik szép élménye a sárospataki vár reneszánsz világa volt. 1964-ben egyetemi hallgatókkal ismét járt Vizsolyban és Patakon, ezúttal Debrecenben is. De közben, 1962 júniusában Pozsonyban, Késmárkon, Lőcsén, Kassán, Bártfán, Nyitrán, Nagyszombatban, Jászón, és három napot Prágában töltött. 1964 májusában Matthias Zender professzor meghívására Bonnban részt vett egy néprajzi tanácskozáson. A tíznapos úton látta Köln, München, Salzburgot, Bécsét. Augusztusban — és 1965 júliusában — valamelyik tanítványa látta vendégül a Balaton partján. Még 1964 októberében volt az említett egyetemi kirándulás. 1965 májusában régi terve vált valóra, amikor Újvidék után Kálmány Lajos temesközi népét, a *szegeði kirajzást* láto-gathatta meg Törökkanizsán, Csókán, Szajánban, Tordán, Zentán, Nagybecs-kereken. Mindössze nyolc nap volt ez; készült megismétlésére, de ez már végképp elmaradt.

1966 májusában szintén egyik tanítványának vendégeként néhány napig Baranyában járt. Bár gyűjtő céljai nem voltak, nem tagadhatta meg magát...

1966 és 1967 augusztusában két-két hetet töltött — ugyancsak egyik tanítványának vendégszeretetében — Sümegen. Amennyire idegen volt tőle Debrecen, Miskolc, annyira jól érezte magát a dunántúli tájban. „Különös táj ez is, más mint Szeged.” „Igen jól érzem magamat. Pihenek, azaz szemlélődöm, amint Dunántúl latin világában illik.” 1966 októberében bő hetet töltött Egerben, s bejárta a környéket, a Mátra vidékét.

1967 őszén Szabolcsban és a palócok közt fordult meg. „A mi hazánk — írta ekkor — nem olyan mutatós, mint mondjuk Ausztria vagy Olaszország, de édesanyánkat sem a szépségéért szeretjük.”

1968 nyarának elején Győrött és környékén, 1969. május elején Székesfehérvárott járt. Augusztusban visszatért egy hétre Baranyába, most már gyűjtés végett. „Mindig rádöbbenek ilyenkor, hogy még mennyi a tennivaló. Nem is könyvet kellene talán írnom, hanem gyűjtenem, amíg ez az archaikus világ teljesen el nem múlik. Most már tudom, hogy mi benne a lényeges. Éppen az, amire alig kérdez rá valaki.” Szeptember végén — most is tanítványának vendégeként — Sára asszonnyal egy jó hétig Sárospatakon időzött, pihenés, levegőváltás végett. „Itt van a református kollégium gyönyörű könyvtárával és kitűnő embereivel, jó barátaimmal.”

1970 májusában Jászberényben és Egerben, júniusban Székesfehérvár környékén, „Vörösmarty világában” nézett szét. „Nem tudom, írtam-e már, hogy a gyűjtőutak belső történetét sem ártana papírra vetni: az archaikus népi mindig valami nagyszerűen emberit is megvillant, olyan vonásokat, amelyekhez már megvakultunk.” Összel három hetet töltött Göcsejben és Órségben: „Készülő szakrális néprajzi munkáimhoz gyűjtöttem itt anyagot.”

1976. augusztus 16-a és szeptember 13-a közt volt utoljára külföldön: „Az utazást egy igen kedves, Svájcban, Bernben élő szegeði házaspár nagylelkű

meghívása tette lehetővé.” Tagadhatatlan irigységgel szemlélte Svájc és Ausztria jómódját, szellemi kincseit. „Mégis jó volt ebbe a Széchenyi féltő, szerető szavával: csúnyácska hazába megjönni.”

A MEGHURCOLTATÁS

Bonni útjáról hazahozta Méray Tibor Nagy Imre-életrajzát. Jóval később kölcsönadta régi barátjának, Pálffy-Budinszky Endrének. Ő meg miután elolvasta, visszavitte, de nem Bálint Sándor lakására, hanem az egyetemre, s mivel nem találta ott Sándor bácsit, otthagyta a könyvet az íróasztalán. Valaki megpillantotta, és sietve följelentette Bálint Sándort. A Délmagyarország 1965. július 18-i számában közölte a hírt, hogy a belügyi szervek „szabadlábbon hagyás mellett” izgatás büntettének alapos gyanúja miatt eljárást indítottak ellene. Október 22-én a Népszabadság is közölte az előző napi ítéletet: egy rendbeli, folytatólagosan elkövetett izgatásban mondták ki bűnösnek, és ezért 6 hónapi szabadságvesztésre ítélték, de végrehajtását 3 évi próbaidőre felfüggesztették. A Népszabadságban Szántó Jenő 1966. január 21-én visszatért az ügyre. Ügy állította be, mintha külföldi ismerősei azért adták volna neki a könyveket, hogy olvassa és terjessze őket itthon. Bálint Sándor bűnösségét — úgymond — azzal is elismerte, hogy az ítéletet nem föllebbezte meg.

Érdekes megfigyelni, miképpen tükröződtek a meghurcoltatás hónapjai a Lang Ernőnek írt levelekben. November 10-én ennyit írt neki az ügyről: „Nagyon nehéz hónapokon estem túl, de most már nyugodt vagyok, nyugodtan dolgozhatom tovább. Kértem nyugdíjaztatásomat. Ezzel lehetővé válik, hogy kizárólag a tudományos kutatásoknak élhetek. Jövedelmem kevesebb lesz, de időmet teljesen munkára fordíthatom.” „Most egyszerűen csak jelentkezni akartam: semmi bajom, egészséges vagyok, szeretnék nagyon-nagyon sokat dolgozni.” 1966. február 21-én: „Napjaim eléggé egyhangúan múlnak. Most február elsejével nyugodalomba vonultam, ami lehetővé teszi a folyamatos munkát. Közeledem a sírhoz, mégis úgy érzem, hogy most még nagyon sok az adósságom, tennivalóm, alkotói kötelességem.” Előző levelében fölveti: lehet, hogy Pestre költözik. Az utóbbiban már letett róla: „Egyelőre Szegeden maradok. Sajnos, feleségem nagyon beteges. Jó volna, ha mellette lehetnék.”

Nemcsak a magányára, hanem gyakran pénztelenségére is hivatkozik. Eleinte azt írja: „Megjegyzem, hogy nyugdíjam igen szép, sőt, jelentős.” De feleségének betegsége, fiának gyakori állástalansága hamarosan gondot okoz. 1967. november 22-én már azt írta: „Kiadásaim így meghaladják bevételeimet.” 1977. február 22-én mégis ezt a meglepő közlést olvassuk: „Pétörnek vásároltam könyvhonoráriumból egy olcsóbb autót, nyáron talán elvisz egy-két kutatóútra.”

Egy ízben elpanaszolta távoli barátjának, milyen nehéz elviselnie a bizalmatlanságnak őt körülvevő légkörét. „A politikai börtön levegőjében élni rettenetes dolog, ha az atmoszféra az utóbbi években javult is. Állandóan érezni, hogy csak megtűrjük: nagyon nehéz dolog.” Ennek ellenére ugyanebben a levelében 1964. május 7-én ezt vallotta: „A »szabad« világ nagy, széles horizontjaiban érzem azonban a korlátokat, problémákat is. Itt érzem igazán, Bécsben, illetőleg külföldön: nagy szegény, emberi összeomlás volna — bár ez egy pillanatra sem merült föl bennem — ha kint maradnék. A feladat — kissé patetikus hangzik — a hazához köt, annak emberi, európai és keresztény lényegét kell a magam területén életem hátralevő részében kifejeznem.”

A légkört érzékeltetni saját példázatom van. Az ítélet után, 1965 halottak napján, kijött Sándor bácsi Szőregre, és együtt mentünk ki a temetőbe. Pár nap múlva a szintén szőregi Ökrös János, a pedagógus-szakszervezet megyei titkára megdöbbenve mondta a feleségemnek: hogy képzei a Laci, hogy nyilvánosan sétálgat a temetőben Bálint Sándorral! S még egy évtized múlva is, a Tiszatáj 1974. szeptemberi számában közölt interjúm után a megyei pártbizottság egyik titkára szememre vetette: miért kellett szentté avatnod Bálint Sándort?! A Somogyi-könyvtár igazgatóhelyettese, Csenke László pedig azon háborgott, hogyan adhattuk ki Bálint Sándor munkásságának bibliográfiáját — a tudós 70. születésnapja alkalmával. Megjegyzem, a bibliográfiát tíz évvel előbb már elkészítettem, de akkor a könyvtár valóban nem merte kiadni. Tóth Béla kezessége és bátorsága kellett hozzá, hogy legalább 1974-ben megjelenhetett.

BETAKARÍTÁS

Babits Mihály azzal vigasztalta a szakolcai száműzetésben kesergő Juhász Gyulát, hogy a magánya, bár mint barátja sajnálja érte, költészetének javára vált, tehát mint verseinek olvasója még örülnie is kéne neki. Bálint Sándor nyugdíjaztatása valóban életművének javára vált. Fő műveit ebben a másfél évtizedben alkotta meg.

A *szegedi nemzet* terve már 1960 karácsonyán írt levelében megjelent. „Legfontosabb elfoglaltságom jelenleg Szeged néprajzi monográfiájának megírása. Erre az egyetemtől félévi szabadságot kértem, és meg is kaptam. Így tehát a nyári szünetet is hozzászámítva 1961. jan. 1.—1961. szept. 1. között minden időmet e munkának tudom szentelni. Terjedelmét előre nem tudom megmondani, de nyomtatásban nyilván kitesz majd 1500—1700 oldalt.” 1962. február 25-én írta: „Jelenleg rendkívüli tüzzel feküdtem bele Szeged nagy néprajzi monográfiájának megírásába.” 300 gépelt lap kész végleges szövegezésben. „Nem tudom, bírom-e az iramot. Az egészségemmel és idegeimmel jól szeretnék gazdálkodni.” Október 17-én: „Röpködök, mint a madár. Több fejezetbe is belekezdtem, de eddig csak kettőnek jutottam a végére (jeles napok, népi börművesség). Eddig megvan 850 oldal...” 1963. március 31-én 1200 gépelt lappal készült el. „Néha valósággal belerémülök a feladatba. Úgy érzem ugyanis, hogy a teljes mű mintegy 4000 gépelt oldal lesz.” 1964. március 16-án 1800 lapról ad számot, de még ez sem a fele az egésznek. „Szigorúbban kellene az időmmel gazdálkodnom...” 1965. november 10-én azt jelenti, a mű kétharmadával, 2500 lappal készült el. 1966. június 26-án: „Készítgetem Szeged néprajzi monográfiáját, folyik Tombác János meséinek magnetofonszalagról való átírása, belefogtam a *Népünk ünnepei* teljes átdolgozásába.” A csábitásnak nem tud ellenállni: nem tudja erőit összeszedni a megkezdett föladatra, párhuzamos munkákra kényszerül. Ekkor írja: „Eléggé magányos vagyok, eddigi barátaim is elszoktak tőlem. Unatkozni azonban nem érek rá.”

1968. április 5-én elkészítette *A szegedi táj népelete* című monográfia tervét. Valószínűleg Ortutay Gyula biztatására az Akadémiai Kiadónak küldte. Nekem is adott egy saját kezűleg aláírt másolatot, mert érdekelve lettem volna benne: lektorként Ortutayt, Barabás Jenőt és engem kívánt fölkeríteni. Április 28-án Lang Ernőnek ezt írta: „Mintha volna valami reménység közelebbi, 2-3 éven belül való megjelenésére mind a szegedi monográfiának, mind pedig az esztendő szakrális néprajzának.” 1971. június 26-án azonban nagyon

reménytelen: „Szinte minden hiányzik ahhoz, hogy nyugodtan dolgozzam” — panaszolja családi bajainak részletes felsorolása után. „Sokszor elhatározom, hogy nem írok tovább. Évek óta vár három kisebb kéziratom megjelenésre. Udvarias ígéretésekben nincs hiány. Két nagy, szinte életműnek számító kéziratom (*A szegedi táj néprajza*, *Az esztendő szakrális néprajza*) alighanem csak halálom után lát napvilágot.” 1974. október 29-én mégis végre jó hírt közölhet: a hónap elején Trogmayer Ottótól, a szegedi múzeum igazgatójától ígéretet kapott, hogy kiadja a Szeged néprajzát. „Szülővárosom eddig alig törődött velem, helyesebben munkásságommal.”

Közben az esztendő szakrális néprajza is kiadóra talált. A Szent István Társulat elvállalta, hogy a teljes kéziratból kiemelt három ünnepkör (karácsony, húsvét, pünkösd) anyagát kiadja. A többitől félt: nem tudja eladni. Bálint Sándor 1972. december 14-én írta: „Közben kemény elfoglaltságomban több mint negyedév telt el rajtam, szinte gályarabja voltam az íróasztalnak. Az történt ugyanis, hogy augusztus végén nagyon halovány mécesként világitó reménységem támadt arra, hogy az esztendő hazai archaikus hagyományvilágával foglalkozó 3000 oldalnyi *Napok és ünnepek* című kéziratom, amelyet tudományos pályám fő művének és nagy emberi hitvallásnak érzek, mégis kiadóra talál. Kérték tőlem, hogy a terjedelmet csökkentsem 2000 oldalra. Ezt a fájdalmas munkát végeztem, összekötve a végső revízióval három hónapon át beteg, de önfeláldozó feleségemmel együtt.” A *Karácsony, húsvét, pünkösd* megtevesztő 1973. évi jelzettel 1974 karácsonya előtt végre valóban megjelent. Három hét alatt elfogyott, pedig könyvkereskedői forgalomba sem került. A kiadó most végre második kiadásra szánta el magát, és elfogadta a korábban kihagyott részeket is. Bálint Sándor 1975. május 25-én írta, hogy leadta ezt is. Ez lett 1977-ben az *Ünnepi kalendárium* két kötete. Remélhetően, ha a kiadó új kiadásra szánja el magát, ezentúl az *Ünnepi kalendárium* három kötetben lát majd napvilágot: a karácsonyi, húsvéti, pünkösdünnepkör anyaga a maga helyén illeszkedik be az egyházi év néprajzába. Ez felel meg Bálint Sándor eredeti szándékának.

A *szögedi nemzet* (amelynek végleges címe csak az 1975. május 25-i levélben kerül elő) még mindig csak készül, amikor 1975 őszén Klaniczay Tibor jóvoltából megjelenik a *Szeged reneszánsz kori műveltsége* és karácsony előtt *Tombácz János meséi*. 1977 karácsonyán végre az életmű másik nagy teljesítménye: A *szögedi nemzet* első kötete. 1978 nyarán a második. A harmadikat, a legterjedelmesebbet, már nem érhettem meg.

AZ UTOLSÓ ÉVEK

„Egészségi állapotom — írta 1974 júniusában — jónak mondható, a télen nem voltam beteg. Sokszor bánt, hogy az idő olyan kevés, annyi minden ten-nivalóm volna még. Ezért van a magatartásomban már valami a búcsúzkodásból is, bár ezt nem hangoztatom. Csak úgy legbelől minden percért hálás vagyok, hogy még megadatott, hogy valamennyi van talán még belőle.” „Külső életem, emberi relációim ugyanazok, amilyeneknek láttad és megismerted. Helytállás két ember: egy beteg Sára és az önmagát folyton kereső, eltévesztő, néha-néha megtaláló Péter között. Helyzetem reménytelen, de kegyelemszerű.” Nagy vigaszt talált a muzsikában; hálás volt Lang Ernőnek a kapott kiváló minőségű lemezekért. 1974. szeptember 29-én beszámolt a hetvenedik születésnapján kapott Győrffy-émlékéremről, a Somogyi-könyvtár kis ünnepségé-

ről, amelyen Tóth Béla átnyújtotta neki munkásságának bibliográfiáját. Nem titkolta, fájt az egyetem és a főiskola hallgatása.

1977. június 5-én ezt írta: „Sára hála Istennek február közepe óta itthon van, a tavalyi esztendő fő részét kórházban töltötte. Állapota valamelyest javult, a körülményekhez képest megvan. Időmből bizony elvesz, mégis örülök, hogy itt él mellettem, és szolgálhatok neki.” 1979. július 3-án: „Sajnos, meg kell írnom, hogy bénító fáradtságot érzek már hónapok óta magamban. Ez is magyarázza, bár nem menti hallgatásomat. Várnának a további feladatok. Szeretném hinni, hogy lesz még erőm — legalább részben — elvégezni őket. Mosztanában párhuzamosan a szegedi barokkon és a búcsújárás néprajzán kezdek dolgozni.” A szegedi barokkra én vettem rá: mint a *Szeged története* akkori sorozatszerkesztője előtanulmányként kötöttem vele szerződést 1978 nyarán. 1978. szeptember 2-án erről is írt Lang Ernőnek. „Remélhetőleg elkészül, hiszen anyagom jórészt együtt van.” Sajnos, nem készült el.

1979. augusztus 1-jén csak szűk baráti kör ünnepelte a Tisza Szálló éttermének Juhász Gyula domborműve alatti fehér asztalánál. A hivatalos város helyett én köszöntöttem. 1979. december 13-án, a Lang Ernőnek küldött utolsó levelében megint a keserűség uralkodik. Napjának fele rámegy Sára szolgálataira. „Mostanában e terhek alatt majdnem teljes kimerültség is kezd rajtam erőt venni. Az állandó időzavar, amit alig lehetséges föloldani, szinte megbénít.” „Ami a mindennapokat illeti: nem nélkülözők, de nehezen élek.”

Pesti barátjának, Vámbéri Gusztávnak is panaszkodott 1980. január 23-án: „Nagyon beteges, kimerült állapotban vagyok. Rengeteg határidős kötelezettség, amelyet a jó ügy érdekében igen nehéz visszautasítanom. A szeretet olykor kegyetlen tud lenni, kíméletet nem ismer. Nagynehezen elküldöttem a Magvetőnek a kisebb, folyóiratokban megjelent dolgozataimból egy 240 oldalas kéziratot. Még két nagyobb, határidős kéziratra várnak zsandárjaim. Mindehhez feleségem egyre reménytelenebbé váló állapota. Érthető, ha nagyon-nagyon fáradt vagyok, pár hétre legalább ki kellene állanom a sorból, de nem lehet.” A *hagyomány szolgáltatában* című kötete is már halála után jelent meg, 1981-ben.

A Délmagyarország március 8-i számában olvastuk a gyászközlemények közt: „Bálint Sándorné Németh Sára hosszú szenvedés után meghalt. Végtisztessége utolsó kívánságára, teljes csendben, március 4-én volt. Minden más értesítés helyett. A gyászoló család.” Sára asszony február 29-én hunyt el. Bálint Sándor általam ismert utolsó levelében, március 20-án, Vámbéri Gusztávnak megköszönte a részvétnyilvánítást. „Sára hosszú szenvedés, egyheti agónia után, de a szentségekkel még idejében megerősítve ment át az öröklétbe, ahol teljesség után sóvárgó lelke, sok lázadozása Urának örömeiben bizonyosan megpihent, eligazítódott. Én meg leverten nézek az égre. Talán lesz még valami dologom itt az emberek között.”

Április utolsó napjaiban nálam járt, a Somogyi-könyvtár régi épületében, a Tiszára és a Várkertre néző sarki ablak mögött levő kis zugomban. Beszélgetés közben elejtette, hogy a napokban is előadást tartott a tanyai diákok otthonában, Ortutay Gyuláról. Megdorgáltam, hogy drága idejét olyanra pazarolja, amit más is meg tudna csinálni. Elismerte igazamat. Most a levelezésből látom, ő éppúgy tudta ezt, mint én, ha nem mondta is. 1979. július 3-án írta Lang Ernőnek: „Rendkívül fárasztanak és késleltetnek egyéb dolgok is. Sajnos, elég sokszor és sokfelé hívnak előadónak. Nehéz visszautasítanom.”

Mondta, hogy a május eleji ünnepeken sem lesz itthon: Pestre, onnan

Pécsre megy. Sajnáltam, hogy drága idejét, erejét fölösleges utazásokra is tékozzolja. Így búcsúztunk el. Többé nem láttam.

Május másodikán este háromnegyed nyolckor, Budán, a Hattyú utca és az Erőd utca kereszteződésében, ahol se lámpa, se zebra nincs, az alkonyatban átvágott az úton. Egy személygépkocsi — húszéves főiskolai hallgató vezette, állítólag ismerte is Bálint Sándort — elütötte. Sándor bácsi évek óta nagyot hallott. Kapott ugyan Bécsből, a katolikus Karitástól hallókészüléket, de ritkán használta, röstellte, nem szerette. Lang Ernő, mint említettem, 1973 nyarán itthon volt, és egy hónapig együtt járt az országot Bálint Sándorral. 1974. július 18-án ezt írta neki: „Mindig összeszorult a szívem, amikor bölcsességben darvadozó fáradt szemlélődéeid közben többször kifakadt belőled halkan a sóhaj: *Istenöm*.” Aki ismerte Bálint Sándort, tudja, milyen jól elkapott, jellegzetes, jelképszerű mozzanatot vett észre Lang Ernő. Azután látnoki szavakkal folytatta: „Más miatt is gondban vagyok. Nem bánom, ha mulatságosnak is találsz, de még ma is rossz rágondolnom, hogy milyen elővigyázatlanul keresztezed az utcákat. Nemegyszer a szívem a torkomba szorult mindaddig, amíg a veszély elmúlt, és Te épen elérted az utca túlsó oldalát. A nagy forgalomban elhatározásaidat ne kövesd oly türelmetlen sietséggel. Bocsáss meg, hogy aggodalmamat szóvá teszem, de azért mégis kérlek: légy elővigyázatos. Ezzel Magadnak is tartozol, de a járművezetőnek is.”

A balesetből soha többé nem tért magához. Május 10-én megszűnt lélegezni.

A hírt ekkor már vártuk. Trogmayer Ottó igazgatói szobájában megfogalmaztuk a gyászjelentést. Emlékeztem, hogy Móra Ferenc Tömörkény halálakor a Szegedi Napló 1917. április 27-i számában ezt a népi imádságot idézte:

*Letettem testemnek romlandó sátorát,
honnét formáltattam, ölelem föld porát,
lakom sötét boltját, s immár Istenemet,
kegyes teremtmőmet áldom örömmel...*

Ennek első sorát írtuk föl idézetül a gyászjelentésre.

Régi szegedi hagyomány, hogy a Város nagy halottjait a Közművelődési Palota előcsarnokában ravatalozzák föl. Egyebek közt Dankó Pistát (1903), azután a Város történetíróját, Reizner Jánost (1904), majd Tömörkényt (1917). A forradalom egyetlen szegedi mártírját, Fogas Imréné Balogh Etelt is innen búcsúztatta 1919-ben Hollós József. Utána Cserzy Mihálynak (1925), Károlyi Lajosnak (1927), Móra Ferencnek (1934), Juhász Gyulának (1937) és Szalay Józsefnek (1937) járt ki ez a végtisztesség. Levéllel fordultam Komócsin Mihályhoz, a megyei pártbizottság első titkárához, hogy adja meg a Város ugyanezt elégtételül is legalább haló poraiban Juhász Gyula óta legnagyobb szülőttének. Nem adta meg. Megfogalmaztam a közleményt a temetésről, de a Délmagyarország ezt nem közölhette. Lékai László bíboros prímás szegedi látogatása úgy került be a temetés utáni napon megjelent újságba, mintha semmi köze sem lett volna Bálint Sándorhoz, nem a búcsúztatására jött volna le, hanem passzióból.

A görcsök nem oldódtak. De Szeged rég látott akkora temetést, mint Bálint Sándoré volt az alsóvárosi templomtól az alsóvárosi őskertig.

A nekrológok közül az azóta már szintén utána ment jóbaráté, a tudós rabbié, Scheiber Sándoré volt a legszebb. Az esztendő szakrális néprajzáról

szóló két főművéről írta: „Ezek a könyvek — ha valamely világnyelven megjelennek — nélkülözhetetlenek lesznek a tudományban.” Még egyetlen kiadó sem ismerte föl, hogy németül meg spanyolul az egész világ megismerhetné őket!

Bizakodóan fejezte be búcsúzóját Scheiber Sándor: „Biztos vagyok benne, hogy értékekre fogékony korunk, Szeged halhatatlan fiának nem késlekedik méltó emléket állítani, s Bálint Sándornak valóban szobra lesz városában.”

Én is hiszem, hogy eljön az idő, hogy lesz. Nyolcvanadik születésnapján, 1984. augusztus 1-jén Sötér István kegyeletes és költői szavakkal leplezte le a szülőház falán a Szathmáry Gyöngyi mintázta domborművét és emléktábláját.

A mi gondunk, hogy hagyatékát gondozzuk, és a 21. század számára is hozzáférhetővé tesszük.

IRODALOM. Péter László: Bálint Sándor munkássága. Bibliográfia. Szeged, 1974. — [Péter László] P. L.: Pótlások Bálint Sándor bibliográfiájához. = Somogyi-könyvtári Műhely, 1981/1. — Gyuris György: Bálint Sándor munkássága. Bibliográfia. 1973—1981. = Somogyi-könyvtári Műhely, 1981/1. — Péter László: Beszélgetés Bálint Sándorral. = Tiszatáj, 1974/9. — Hegyi Béla: A Vigilia beszélgetése Bálint Sándorral. = Vigilia, 1974/10. — Tüskés Gábor: Bálint Sándor (1904—1980) és a magyar vallási néprajz. = Katolikus Szemle [Róma], 1980/3. — Erdélyi Zsuzsanna: Bálint Sándor idézése. = Vigilia, 1981/5. — Kilián István: Bálint Sándor nyomában. = Vigilia 1981/5. — A kultúra és az emberség biztonsága. Bálint Sándor válaszol Csapody Miklós kérdéseire. = Forrás, 1981/6. — Fél Edit: Emlékezés Bálint Sándorra. = A Ráday Gyűjtemény évkönyve. Bp. 1982. 2. k. — Apró Ferenc: Bálint Sándor életrajzához. = SKM 1982/3. — Komoly Pál: Bálint Sándor magántanári képesítése. = SKM 1983/4. — Lele József: Emlékeim Bálint Sándorról. = SKM 1984/1—2. — Lang Ernő: Ötvennégy levél — negyvenöt válasz. 1958—1979. Adelaide, 1984. — Káich Katalin: Levelek Konjović Milanhoz. = Híd [Újvidék], 1985/11. — Sötér István: Bálint Sándor emléke. Élet és Irodalom, 1984. aug. 10. — Izsák Lajos: A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt 1944—1949. Bp. 1985.